

Μακεδονικά

Τόμ. 1

Η Φιλική Εταιρεία και ο Γεώργιος Λασσάνης

Ευάγγ. Στ. Τζιάτζιος

doi: [10.12681/makedonika.9126](https://doi.org/10.12681/makedonika.9126)

Copyright © 2016, Τζιάτζιος Στ. Ευάγγ.

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τζιάτζιος Ε. Σ. (2017). Η Φιλική Εταιρεία και ο Γεώργιος Λασσάνης. *Μακεδονικά*, 1, 195–226.
<https://doi.org/10.12681/makedonika.9126>

Η ΦΙΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΑΙ Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΛΑΣΣΑΝΗΣ

Ὁ ἐπιχειρῶν νὰ γράψῃ περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ τῶν κατ' αὐτὴν δρασάντων προσώπων εὐρίσκεται πρὸ μεγάλων δυσκολιῶν, αἱ ὁποῖαι δὲν τοῦ ἐπιτρέπουν τὴν ἐξαντλητικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θέματος· διότι τὰ κατ' αὐτὴν δὲν ἔχουν εἰσέτι ἀποκρυσταλλωθῇ καὶ ἡ περὶ αὐτῆς ἔρευνα δὲν δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι ἔχει τελειώσει. Μεγαλντέρας δυσκολίας συναντᾷ τις, ὅταν πρόκειται νὰ περιγράψῃ τὸν ρόλον, τὸν ὁποῖον διεδραμάτισεν ἕκαστον πρόσωπον ἐν τῇ Φιλικῇ Ἑταιρείᾳ· τὸ δυσχερὲς τοῦ πράγματος ἐπιτείνεται ἀκόμη περισσότερο ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι πολλὰ τὰ περὶ τῆς Ἑταιρείας ἀνεξιχνίαστα μένουν εἰσέτι, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν γραφέντων μεγάλη σύγχυσις καὶ ἀσάφεια ἐπικρατεῖ. Ἄλλοι μὲν ἐκ τῶν ιδρυτῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας οὐδόλως ὁμίλησαν περὶ τοῦ ρόλου των, ἄλλοι δὲ θέλοντες νὰ συμπληρώσουν τὴν ἑλλειψιν αὐτὴν ἐτράπησαν εἰς συγγραφὴν μεροληπτικῶν ἐκθέσεων καὶ ὕβριστικῶν λιβέλλων κατὰ τῶν ἄλλων, ὥς μὴ προσενεγκόντων τὰς ἱς αὐτοὶ προσέφερον ὑπηρεσίας, διεκδικοῦντες τὰ πρωτεῖα ἐν τῇ ἰδρῦσει καὶ ταῖς κατευθύνσεσι τῆς Ἑταιρείας. Πολλὰ πράγματα παρέμειναν σκοτεινὰ καὶ πολλὰ γεγονότα παρεστάθησαν ἐξογκωμένα, ἀναληθῆ. Καὶ τοιοῦτοτρόπως ἑκατὸν εἴκοσι τρία ὁλόκληρα ἔτη μετὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, παρ' ὅλας τὰς γενομένας ἐρεῦνας καὶ τὰς ἐκδόσεις διαφόρων κειμένων καὶ ἐγγράφων, δὲν κατέστη δυνατόν νὰ λεχθῇ ἡ τελευταία λέξις ἐπὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ζητήματος, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν ἀπαρχὴν τοῦ ὑπερ τῆς Ἀνεξαρτησίας Ἀγῶνος.

Ἐγράψαν πολλὰ ὑπὸ διαφόρων ἀναλαβόντων νὰ ἐξυψώσωσι τὸν ἕνα διὰ νὰ κατατάξωσιν εἰς δευτέραν ἢ τρίτην σειρὰν τὸν ἄλλον καὶ τοῦτο διὰ διαφόρους τοπικιστικοὺς λόγους, ἐλέχθησαν πολλὰ ἀναληθῆ καὶ τινα ἀκριβῆ, ἀλλὰ δι' ὧν τούτων οὐδὲν ἄλλο κατορθώθη εἰμὴ νὰ ἐπιταθῇ ἡ σύγχυσις ἢ ἐπικρατοῦσα ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ τὸ δυσχερὲς τοῦ θέματος, ἡ ἐξακριβωσις δηλαδὴ τῶν γεγονότων τὰ ὁποῖα ἀνέρχονται εἰς μίαν περίοδον, καθ' ἣν δὲν ἐλήφθη φροντίς νὰ διασαθῇ τὸ ὅλικόν ἐκ τῆς ἐξετάσεως τοῦ ὁποίου θὰ προέκυπτεν ἡ ἀλήθεια τῶν πραγμάτων, ὥς ἐπίσης ἡ σιωπὴ πολλῶν ἐκ τῶν κρωτεργατῶν καὶ τὸ στωμίλον πολλῶν ἐκ τῶν ἐν τῇ δευτέρᾳ μοίρᾳ δρασάντων ἱστορικῶν προσώπων. Πῶς δύναται νὰ προκύψῃ ἡ ἀλήθεια ἐκ τῶσων ἀλληλοσυγκρουομένων ἐγγράφων καὶ μαρτυ-

ριῶν ; Ὁ Ἰωάννης Φιλήμων πρῶτος κατεῖδε τὸ δυσχερὲς τοῦ θέματος τονίζων ὅτι : « . . . Δὲν ἐλάβομεν ὡς ἀρχὴν τὰ ἀναφερόμενα εἰς δημοσιεύσεις τινάς, πραγματευομένας κατὰ μέρος περὶ τοῦ ἰδίου ἀντικειμένου. Δὲν ἐνδόσαμεν ἐπίσης μήτε εἰς τὰς ἀντιφατικὰς ἐξηγήσεις διαφόρων. Ἡ φιλαυτία, τὰ πάθη (ὅσα ἐγεννήθησαν ἐπὶ τῆς διαρκείας τοῦ Συστήματος καὶ μετὰ τὴν ρῆξιν τοῦ Πολέμου), αἱ μεταβολαὶ καὶ ἡ ἄκριτος ἐκ μέρους τινῶν ἀποδοχὴ πολλῶν παραδόσεων εἰς τοιοῦτον περιέπλεξαν λαβύρινθον ἀπορίας τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν τῆς Ἑταιρείας, ὥστε δὲν ἤθελε κριθῇ, νομίζομεν, περιττολόγος τις, ἂν παρατηρήσῃ τὴν βάσιμον ἐξιστόρησίν της, τόσον δύσκολον σχεδόν, ὅσον δὲν εἶναι εὐκόλον τὸ νὰ γράψῃ τις καταφατικῶς περὶ πραγμάτων συμβάντων πρὸ τῶν Ἱστορικῶν Αἰώνων »¹⁾).

Ταῦτα γράφει ὁ Φιλήμων τὸ 1834, εἰς ἐποχὴν δηλ. τόσον ἐγγὺς τῶν διαδραματισθέντων γεγονότων, ἀνομολογῶν τὴν ἀδυναμίαν του νὰ συγγράψῃ ἔργον ἐξαντλητικὸν τοῦ θέματος.

1. Περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ἡσχολήθη τὸ πρῶτον ὁ Ἰω. Φιλήμων. ὁ ὁποῖος διὰ τοῦ Δοκίμιου περὶ Φιλικῆς Ἑταιρείας, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον συνθετικὸν ἔργον περὶ αὐτῆς, ἔθεσε στερεὰς τὰς βάσεις πρὸς περαιτέρω ἐξονυχιστικὴν μελέτην τοῦ θέματος, ἂν καὶ εἰς πολλὰ σημεῖα ἐπλανήθη, ἐξαπατηθεὶς ὑπὸ τοῦ Παν. Ἀναγνωστοπούλου, ὅστις διεξεδίχθη δι' ἑαυτὸν τὰ πρωτεῖα εἰς βάρος τοῦ Ξάνθου. Ὁ Ξάνθος ἀγανακτήσας καὶ δικαίως ἀπήντησεν εἰς τὰς αἰτιάσεις τοῦ Φιλήμονος καὶ διὰ τῶν Ἀπομνημονευμάτων περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας (Ἀθῆναι 1845) ἀποκατέστησε τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν. Ὁ Φιλήμων ἀναγνωρίσας τὴν πλάνην του προέβη εἰς πανηγυρικὴν ἐπανόρθωσιν τῶν εἰς βάρος τοῦ Ξάνθου γραφέντων.²⁾ Ὁ ἴδιος ὁ Φιλήμων ἀνομολογῶν τὴν δυσκολίαν τῆς συντάξεως τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀγῶνος καὶ πολὺ περισσότερον τῆς συγγραφῆς τοῦ ὀριστικοῦ ἔργου περὶ Φιλικῆς Ἑταιρείας λέγει :

« Ἄλλοις δέδοται ἄρα τὸ τοιοῦτον, ἀσυγκρίτως ἱκανωτέρους ἡμῶν καὶ πολλοὺς ἔχομεν λόγους, ἵνα εὐέλπιστοῦμεν πληρεστέραν τὴν ἐργασίαν αὐτῶν. . . . Ἐπιμένομεν δὲ συνιστῶντες τὴν τοιαύτην ἐργασίαν τόσῳ μᾶλλον, ὅσῳ, ἄνευ σπουδαίας καὶ φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης ἐπὶ τε τῆς συστάσεως καὶ τῆς ὅλης ἐνεργείας τῶν Φιλικῶν, οὔτε ἡ ἐπελθοῦσα Ἐπανάστασις τοῦ 1821 νοεῖται καλῶς, οὔτε τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους καταμετρεῖται ὁ εὐρὺς νοῦς καὶ ἡ πατριωτικὴ ἠθικὴ, ἡ ἐπιχειρηματικὴ καρδιά καὶ ἡ μέλλουσα τύχη . . . »³⁾

1. Ι. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, Δοκίμιον περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Ναύπλιον 1834. Προλεγόμενα σελ. γ'.

2. Ι. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, Δοκίμιον περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Ἀθῆναι 1859, καὶ ἐφημερίς « Αἰών » ἀριθ. 48 καὶ 49.

3. Ι. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, Δοκίμιον τόμ. Α' σ. 127.

Γεώργιος Λασσάνης
Φιλικὸς
(1793 — 1870)

Ἀντίγραφον ἐκ τῆς μοναδικῆς εἰκόνης, τῆς ἐναποκειμένης
ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας,
παρὰ χωρηθὲν εὐγενῶς ὑπ' αὐτῆς εἰς τὸν συγγραφέα.

Ἐκτὸς τούτων ἔγραψαν περὶ τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν Μολδοβλαχία καὶ περὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ ἄλλοι τινὲς μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Ἰάκωβος Ρίζος Νερουλός¹⁾.

Ἀξιοσημείωτον πόνημα περὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἐν Ὀδησσῷ ἀρκούντως ὁμως ἔλλιπες συνέγραψεν ὁ Σακελλάριος Γ. Σακελλαρίου (Φιλικὴ Ἐταιρεία ἐν Ὀδησσῷ, 1909). Σημαντικὰς πληροφορίας περὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας δίδει καὶ ὁ Ἄν. Γούδας εἰς τοὺς Παραλλήλους Βίους του. Ὁ ἱστορικὸς Κανδηλῶρος συνέγραψε σπουδαίαν μονογραφίαν (Φιλικὴ Ἐταιρεία, Ἀθῆναι 1926), ἣ ὁποία ὁμως δὲν ἐξαντλεῖ τὸ θέμα, καθόσον ὁ συγγραφεὺς δὲν ἐχρησιμοποίησεν ὅλας τὰς γνωστὰς πηγὰς. Ἀπάνθισμα ὅλων τῶν γραφέντων περὶ Φιλικῆς Ἐταιρείας, ἐπιμελημένον ὁμως ἔργον, ἔχει συγγράψει ὁ Ἡλίας Ἰουλ. Τζανετῆς: Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία, Sprigfield, Mass. Ἀμερικῆς 1928. Ὁμοίως εἰς τὸ « Ἀρχεῖον Λασσάνη » ὑπάρχει μία μικρὰ μονογραφία περὶ Φιλικῆς Ἐταιρείας εἰς γερμανικὴν γλῶσσαν, μὴ μελετηθεῖσα εἰσέτι.

Τὴν κριτικὴν συμπλήρωσιν ὅλων τῶν περὶ τῆς Φ. Ἐταιρείας γραφέντων εἶχεν ἀναλάβει ὁ ἐσχάτως ἀποθανὼν Βαλέριος Μέξας, ὅστις διὰ τοῦ ἔργου « Οἱ Φιλικοί », Κατάλογος τῶν μελῶν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἐκ τοῦ Ἀρχείου Σέκερη, Ἀθῆναι 1937, διώρθωσε τὰ λάθη τῶν πρὸ αὐτοῦ, ἰδίως τοῦ Φιλήμονος καὶ ὑπέσχετο νὰ μᾶς δώσῃ πληρὴς συνθετικὸν ἔργον περὶ τῆς Φιλ. Ἐταιρείας. Δυστυχῶς ὁ θάνατος ἐματαίωσε τὴν προσπάθειάν του.

Μέχρι τοῦδε αἱ περὶ τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν συζητήσεις περιεστράφησαν περὶ μόνον τὸ γεγονός: ποῖοι ἦσαν οἱ ἰδρυταί, ἂν εἶναι οἱ Σκουφᾶς, Τσακάλωφ καὶ Ξάνθος ἢ ἀντὶ τοῦ Ξάνθου τὴν τρίτην θέσιν καταλαμβάνει ὁ πελοποννήσιος Ἀναγνωστόπουλος. Νομίζομεν ὅτι πέραν τοῦ σημείου τούτου δὲν ἐπροχώρησεν ἡ λεπτομερεστέρα ἔρευνα· τοῦτο καταδεικνύεται καὶ ἐκ μιᾶς συζητήσεως, ἣ ὁποία προὐκλήθη ἀπὸ τὴν δικαίαν κριτικὴν τοῦ κ. Φάνη Μιχαλοπούλου διὰ τὸ βιβλίον τοῦ Βαλερίου Μέξα « Οἱ Φιλικοί ». Ἡ κριτικὴ αὐτὴ ἔγινεν ἀφορμὴ νὰ διεξαχθῇ εὐρυτάτη συζήτησις ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῶν ἰδρυτῶν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. (Ἴδε ἄρθρα εἰς ἐφημερίδα Ἀθηνῶν « Καθημερινή » τοῦ Φ. Μιχαλοπούλου, 24 Μαΐου 1937, τοῦ Ἀγῆσ. Τσέλλα, 31 Μαΐου καὶ 9 Αὐγούστου, τῶν Ἑμμ. Καριώτη καὶ Φ. Μιχαλοπούλου, 7 Ἰουνίου καὶ τοῦ Βαλερίου Μέξα, 23 Αὐγούστου 1937).

Τὸ ζήτημα τῶν πρώτων ἰδρυτῶν θεωρεῖται λελυμένον· ἤδη πρέπει νὰ μελετηθοῦν ὅλαι αἱ ἀνέκδοτοι πηγαί, νὰ διῦλισθοῦν αἱ μεταγενέστεραι πληροφορίες καὶ νὰ ἐξετασθῇ καὶ διαγραφῇ ὁ ῥόλος ἐνὸς ἐκάστου Φιλικοῦ. Ἐκ τῶν συμπερασμάτων τούτων θὰ δυνηθῇ ὁ ἱστορικὸς τῆς αὖριον νὰ συγγρά-

1. I. R. NERULOS. Histoire moderne de la Grèce depuis la chute de l'Empire d'Orient, Genève 1828.

ψη τὸ συνθετικὸν περὶ Φιλικῆς Ἑταιρείας ἔργον, τὸ ὁποῖον δὲν ἠδυνήθη νὰ γράψῃ λόγῳ τοῦ προκεχωρηκότος τῆς ἡλικίας ὁ Φιλήμων.

Δὲν προτιθέμεθα νὰ δμυλίσωμεν περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, περὶ τῶν ιδρυτῶν καὶ τοῦ ἔργου αὐτῆς, εἰμὴ καθόσον τοῦτο σχετίζεται μὲ τὴν δοῶσιν τοῦ ἐκ Κοζάνης Φιλικοῦ Γεωργίου Λασσάνη ἐν αὐτῇ. Ἡ ἐν τῇ Φιλικῇ Ἑταιρείᾳ ἐργασία τοῦ Λασσάνη εἶναι πολὺ σημαντικωτέρα ἀπ' ὅ,τι νομίζεται καὶ ἀπ' ὅ,τι ἐθεωρήθη ὑπὸ τῶν προαναφερθέντων ἱστορικῶν. Εἶναι ἀκατανόητον διατὶ σπουδαῖα γεγονότα, ὡς ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα θὰ περιγράψω κατωτέρω, δὲν ἐμελετήθησαν, δὲν ἐξηκριβώθησαν, δὲν ἐξητάσθησαν καὶ δὲν ἐξετέθησαν ἐκτενῶς. Ἐκ τῶν ἱστορικῶν μόνον ὁ Φιλήμων καὶ οὐδείς ἄλλος ἐθεώρησε σκόπιμον νὰ θίξῃ ἀπλῶς τὸ ζήτημα, χωρὶς νὰ θελήσῃ νὰ ἐμβαθύνῃ περισσότερον εἰς τὴν σημασίαν τούτου. Ὁ Ἰάκ. Νερούλος¹⁾ ὅστις ἐγνώρισε τὸν Λασσάνην ἐκ τοῦ πλησίον, διότι συνειργάσθη ἐπ' ἀρκετόν, ἀποφεύγει συστηματικῶς καὶ νὰ τὸν ἀναφέρῃ ἀκόμη τὸ γεγονὸς ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ μεγάλου μίσους, τὸ ὁποῖον ἠσθάνετο διὰ τὸν Λασσάνην, μετὰ τοῦ ὁποίου ἦλθεν εἰς σύγκρουσιν κατὰ τὴν ὁργάνωσιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ εἰς Μολδοβλαχίαν, ὅτε ὁ Λασσάνης, ἀποβλέπων εἰς τὴν ὅσον ἔνεστι προπαρὰ σκευὴν τῆς ἐπαναστάσεως, παρὰ τὰς εἰσηγήσεις τοῦ Νερούλου καὶ τοῦ Ἠγεμόνος Μιχαὴλ Σούτσου ἀπεγύμνωσεν αὐτοὺς πάσης στρατιωτικῆς δυνάμεως.

2. Ὁ Γεώργιος Λασσάνης ἐγεννήθη ἐν Κοζάνῃ τὸ 1793, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ κώδικος « τοῦ θείου καὶ ἱεροῦ Βαπτίσματος » (1759 - 1850) σελ. 167, τοῦ ἐναποκειμένου σήμερον εἰς τὴν Δημοτικὴν Βιβλιοθήκην Κοζάνης²⁾. Ἀμα τῷ πέρατι τῶν σπουδῶν του ἐν τῇ Σχολῇ Κοζάνης ἀνεχώρησε εἰς Βιέννην, ὅπου καὶ παρέμεινε παρὰ τῷ ἐπίσης ἐκ Κοζάνης μεγαλειπόρῳ κύρ Νικόλᾳ Τακιατζῇ. Μετὰ τινα χρόνον μετέβη δι' ἀνωτέρας σπουδὰς εἰς Λειψίαν, ὅπου κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἔμεινε μέχρι τῶν μέσων τοῦ ἔτους 1817. Περαιώσας τὰς φιλολογικὰς σπουδὰς μετέβη εἰς Ρωσσίαν — μέσῳ Αὐστρίας — καὶ εἰς τὰς παραδουναβείους Ἠγεμονίας, ὡς δείκνυται ἐκ μαρτυριῶν τοῦ Νέγρη λέγοντος, ὅτι μετέβη εἰς Ἰάσιον, ὅπου ἐμυήθη εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν ὑπὸ τοῦ Ν. Γαλάτη, μυηθέντος ἐκ τῶν πρώτων (1816)³⁾. Ποῦ τὸ πρῶτον μετέβη μετὰ ταῦτα εἶναι ἄγνωστον. Ἡ περίοδος αὐτὴ τῆς ζωῆς τοῦ Λασσάνη εἶναι σκοτεινὴ.

1. ΝΕΡΟΥΛΟΣ, ἐνθ. ἀν. σ. 294.

2. Τὴν πληροφορίαν ταύτην ἔχω παρὰ τοῦ ἐφόρου τῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης κ. Ν. Δελιαλῇ διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Α. Σιγάλα. Τὸ κείμενον ἔχει οὕτω: « 1793 σεπτέμβριος ἐβαπτίσθη ὁ γεώργιος τοῦ Ἰωάννου Λατζίχου σαπουτζῆ, ἀνάδοχος ὁ δημήτριος Χ Πεύκας ». Πρβλ. καὶ Α. ΣΙΓΑΛΑ, Ἀρχεὶα καὶ Βιβλιοθήκαι Δυτικῆς Μακεδονίας (Θεσ)νίκη 1939) σ. 75.

3. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, ἐνθ. ἀν. σελ. 142.

Περίεργον εἶναι πῶς ὁ Λασσάνης δὲν ἐφιλοδόξησε νὰ γράψῃ τι περὶ τῆς ζωῆς του, δεδομένου ὅτι ἡ καθόλου δρᾶσις του ἐν τῇ Φιλικῇ Ἑταιρείᾳ καὶ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ἐν Μολδοβλαχίᾳ δὲν εἶναι ἡ τυχοῦσα, καὶ νὰ μᾶς διαφωτίσῃ πολλὰ σκοτεινὰ σημεῖα, τὰ ὁποῖα ἀντίπαλοί του παρέστησαν διαφοροτρόπως. Εἰς τὸ « Ἀρχεῖον » του, τὸ εὗρισκόμενον εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Βουλῆς, ὑπάρχουν τὰ ἐξῆς μόνον χειρόγραφα, ἀναφερόμενα εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν: 1) Βαθμὸς καὶ τάξις τῶν ἀφιερωμένων, ὄρκος αὐτῶν (παρὰ Φιλήμονι Δοκίμιον Φιλ. Ἑταιρείας σ. 170-175), 2) Βαθμὸς καὶ τάξις τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἀφιερωμένων· ὄρκος αὐτῶν (παρὰ Φιλήμονι ἐνθ' ἀν. σ. 175-177), 3) Ἑρμηνεία τῆς τελετῆς τοῦ ὄρκου τῶν Ἑθνικῶν Διοικητῶν¹⁾ (δὲν εὗρίζεται καταχωρισμένον εἰς τὸ Δοκίμιον), 4) Λεξικὸν Φιλικῆς Ἑταιρείας, 5) Σημειώσεις τοῦ ἐξηγεῖν τὰ ὀνόματα τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν, πόλεων καὶ ποταμῶν (ἐν τέλει τοῦ Δοκιμίου, ὅχι ὅμως ὅλη ἡ σειρὰ τῶν ἀριθμῶν 1-108), 6) Ψευδώνυμα 27 Φιλικῶν, 7) 34 συνθηματικαὶ φράσεις, 8) Συνθημάτων Συστημένων καὶ Ἱερέων, ἀδελφοποιτῶν καὶ 9) Συνθηματικὸν ἀλφάβητον τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Τὸ ὑπόλοιπον περιεχόμενον τοῦ « Ἀρχείου » εἶναι φιλολογικὴ ὕλη καὶ τινα ἱστορικὰ ἔργα· δὲν ὑπάρχει κανὲν ἔγγραφον ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν δρᾶσιν. Ἀναμφίβολον εἶναι ὅτι ὁ Λασσάνης θὰ εἶχε γράψῃ πολλὰ σχετικῶς μὲ τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν καὶ ὅτι θὰ ἦτο κάτοχος σπουδαίων ἐγγράφων τοῦλάχιστον ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἀναλήψεως τῆς ἀρχηγίας ὑπὸ τοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντου, ὁπότε κατέλαβε τὴν μᾶλλον ἐμπιστευτικὴν θέσιν εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν ὁργάνωσιν. Ἐνα παράδειγμα εἶναι ἀρκετὸν πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἰσχυρισμοῦ μου τούτου. Εἰς μίαν ἐπιστολήν, εὗρισκομένην εἰς τὸ « Ἀρχεῖον » ἀπευθυνομένην δὲ πρὸς τὸν Λασσάνην μὲ τὴν ἐπιγραφὴν « Τέκνον μου Κύριε Γεώργιε Λασσάνη! ἐτερόχθων » καὶ μὲ ὑπογραφὴν « Ὁ Πατὴρ καὶ βασιλεὺς τῆς προόδου »²⁾ καὶ μὲ χρονολογίαν « Ἐν Ἀθήναις τὴν 28 Δεκεμβρίου 1844 » ἀναγινώσκομεν τὰ ἐξῆς: « . . . α) ὅταν ἀνέγνωσα τὸν ἀποχωρισμὸν τοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντου ἀπὸ τοὺς προδότας τῆς Ἑλλήν. Ἐπαναστάσεως περὶ τὴν Μολδοβλαχίαν καὶ ἐβεβαιώθην, ὅτι ἦτο

1. Ἐδημοσιεύθη ὑπ' ἐμοῦ εἰς τὸ « Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον » τοῦ Ν. Σφενδόνη, τόμ. 16^{ος} σελ. 75-77.

2. Ὁ « Πατὴρ καὶ Βασιλεὺς τῆς προόδου » εἶναι ὁ ἱατρὸς Παναγιώτης Σοφιανόπουλος, σύγχρονος τοῦ Λασσάνη, ὁ ὁποῖος ἐξέδιδε τότε τὴν ἐφημερίδα « Προόδος, σύγγραμμα ἐπιστημονικόν, ἐκδιδόμενον δις τοῦ μηνός », ἀνατυπωθεῖσαν τῷ 1839. Εἰς τὴν ἐφημερίδα αὐτὴν ὁ Π. Σοφιανόπουλος ἤσκησε δριμυτάτην καὶ ἰδιότυπον polemikὴν κατὰ τοῦ Λασσάνη, τὸν ὁποῖον ἐθεώρει ὡς λυμαινόμενον τὸν δημόσιον πλοῦτον, καθ' ὃν χρόνον διετέλει ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν. Περὶ τὰ τέλη ὅμως τῆς ζωῆς του ὁ Σοφιανόπουλος ἀναγνωρίζων τὴν πλάνην του ζητεῖ διὰ τῆς ὡς ἂν ἐπιστολῆς του τὴν συγγνώμην τοῦ Λασσάνη, διότι τὸν ἐπίκρανε τόσον διὰ τῶν δυσφημιστικῶν του δημοσιευμάτων. Ἰδοὺ τί γράφει ἐπὶ λέξει: « . . . Τὸ πρὸς τὴν ξενοκρα-

γεγραμμένος παρ' ὑμῶν . . . » Ποῦ ἄρα γε εὐρίσκεται τὸ ἔγγραφο τοῦτο ; ποῦ ἐδημοσιεύθη ; Ὁ Φιλήμων δὲν ἀναφέρει τοιοῦτο τι, μολονότι οὗτος ἐχρησιμοποίησε πολλὰ τῶν ἐγγράφων τοῦ Λασσάνη εἰς τὴν συγγραφὴν ἀμφοτέρων τῶν Δοκιμίων.

Δὲν εἶναι λοιπὸν ξεγκριβωμένον ποῦ μετέβη τὸ πρῶτον ὁ Λασσάνης, οὔτε ποῦ καὶ πρὸς ποῖον ἀπετάνθη. Ἡ Ρωσία τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἦτο ἡ χώρα ὅπου συνέρρεον Ἕλληνες ἐξ ὅλων τῶν μερῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐγκαθίσταντο ἀσχολούμενοι μὲ τὸ ἐμπόριον. « Οἱ Γραικοὶ ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι κάτοικοι τῆς Ὁδηροῦ καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς αὐτὴν μετὰ τὸ ἔτος 1792 καθ' ὃ εἶχε τελειώσει ἡ εἰρήνη μεταξὺ Ρωσίας καὶ Πόρτας . . . »¹⁾. Εἰς τὴν Ὁδηρὸν καὶ εἰς ἄλλας πόλεις κατέφευγον καὶ λόγιοι Ἕλληνες διὰ νὰ ἐκπαιδεύσωσι τὴν νεολαίαν τῶν ἐλληνικῶν τούτων παροικιῶν.

Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1818 συναντῶμεν τὸν Λασσάνη εἰς Μόσχαν. Εἰς μίαν ἐπιστολὴν ἐκ Μόσχας ὑπὸ χρονολογίαν 20 Ἰουνίου 1818²⁾, ἀπευθυνομένην πρὸς τὸν ἐκ Βεροῦσίας ἐν Πέστη διαμένοντα Γεώργιον Παπαλαζάρου, γράφει ὁ Λασσάνης τὰ κάτωθι : « Σπεύδω, φίλε, νὰ ἐκπληρώσω τὴν ὁποίαν εἰς τὸν καιρὸν τοῦ ἀποχωρισμοῦ μας σ' ἔδωκα ὑπόσχεσιν, νὰ σὲ κοινωνῶ δηλαδὴ διὰ γραμμάτων ὅσα εἰς τὴν περιήγησίν μου ἤθελ' ἀπαντήσῃ καλὰ, καὶ ἰδιαίτερας προσοχῆς ἄξια . . . » Κατωτέρω ἐν τῇ ἐπιστολῇ ταύτῃ ὁ Λασσάνης παρέχει πληροφορίας περὶ τῶν ἐν Ρωσίᾳ καὶ δὴ ἐν τῇ Μόσχᾳ ἐγκατεστημένων ὁμογενῶν, οἵτινες ἐργάζονται διὰ τὴν διάδοσιν τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων. Ὡς τοιοῦτους ἀναφέρει τὸν Καπλάνην καὶ τοὺς Ζωσιμάδας, τοὺς ὁποίους ἐγκωμιάζει· ἀναφέρει τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐπιτελεσθέντα καὶ ἀκολουθῶς συμβουλεύει τοὺς εὐπόρους ὁμογενεῖς νὰ διαθέσωσιν ἐκ τῆς περιουσίας των ἐλάχιστά τινα διὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Γένους³⁾.

Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης προκύπτει ὅτι πρὸ τῆς ἀφίξεώς του εἰς Ρωσίαν ὁ Λασσάνης διήλθεν ἐκ Πέστης, ὅπου καὶ ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν μετὰ τῶν συμπατριωτῶν του καὶ ἄλλων ὁμογενῶν. Ὡς γνωστὸν ἐν Αὐστρίᾳ καὶ Οὐγγαρίᾳ ἤκαζον τότε πολυάριθμοι Μακεδονικαὶ παροικίαι. Ἡ διαμονὴ τοῦ Λασσάνη ἐν Πέστη μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι εἰς τὸν κατάλογον τῶν συνδρομητῶν τοῦ βιβλίου « Μιχαὴλ τοῦ Περδικάρη, ἱατροῦ, Προδιοίκησις εἰς τὸν

τίαν ἄσπονδον μῖσος μου, δικαιολογημένον μυριτοτρόπως, μ' ὑποχρέωσε νὰ ζητῶ ἐξόντωσιν ἀπάντων, ὅσους ἐν γνώσει ἢ κατ' ἀνάγκην τοὺς ἐπληροῖαζον. Μεταξὺ τούτων τυχόντας, σὰς κατεδίωξα ὅσον ἡδυνήθην, τόσῳ μᾶλλον, ὅσον ἅπαντες μ' ἐπληροφόρουν, ὅτι κατεχρᾶσθε, οὐχὶ τοῦ δημοσίου πλούτου, διότι οὐτ' ὑπῆρξεν οὐτ' ὑπάρχει τοιοῦτος, ἀλλὰ τοῦ ἐλληνικοῦ ἰχῶρος . . . ».

1. Παράρτημα εἰς τὸν Α' ἀριθμὸν τοῦ Λογίου Ἑρμού, Ἰανουαρίου 1η 1817.

2. « Λόγιος Ἑρμῆς » Βιέννης, 1η Σεπτεμβρίου 1818, ἀριθ. 27 σελ. 708-714.

3. Περβλ. ΑΝΑΣΤ. Μ. ΓΟΥΔΑ, Βίοι παράλληλοι τῶν ἐπὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος διαπρεψάντων ἀνδρῶν, τόμ. Γ', Ἀθήναι 1870-1876, σελ. 20-25.

Ἑρμῆλον ἢ Δημοκριθράκλειον » (1817), ἀναφέρεται καὶ οὗτος μεταξὺ τῶν ἐν Πέστη συνδρομητῶν « ὁ ἐντιμολογ. κύριος Γεώργιος Λασσάνος ἐκ Κοζάνης (1 σῶμα) ».

Φανερόν εἶναι ὅτι ἡ « περιήγησις », τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ἐν τῇ ἐπιστολῇ, δὲν γίνεται χάριν ἀναφυγῆς, ἀλλ' ὅτι ἴσως πρόκειται περὶ ἀποστολῆς, σκοπὸν ἐχούσης νὰ συνδέσῃ τοὺς ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης παροικοῦντας Ἑλληνας, νὰ ἐνώσῃ αὐτοὺς ἐν τῇ κοινῇ προσπάθειά διὰ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ ἐν καταπτώσει εὐρισκομένου Γένους. Ἐξ ὀνόματος τίνων ἐνεργεῖ ὁ Λασσάνος εἶναι ἄγνωστον. Ἡ ἀφιξίς του εἰς Ρωσίαν δὲν δύναται νὰ ὀφείλεται εἰς οὐδὲν ἄλλο, εἰμὴ εἰς τὴν διεκπεραίωσιν ἀνατεθείσης ἐντολῆς πιθανῶς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τῆς Οὐγγαρίας. Διότι πρέπει ν' ἀποκλείσωμεν ἀπολύτως ὅτι τὸ ταξίδιον του τοῦτο ἀποβλέπει εἰς βιοποριστικούς σκοπούς· ἂν ἐπρόκειτο περὶ βιοπορισμοῦ ἀσφαλῶς ὁ Λασσάνος δὲν θὰ ἐγκατέλειπε τοὺς συμπατριώτας του ἐκ Δυτικῆς Μακεδονίας, οἱ ὅποιοι κατεῖχον τὰ σκήπτρα τοῦ ἐμπορίου ἐν Πέστη, Βιέννῃ καὶ ἀλλαχοῦ, τρεπόμενος εἰς ἀναζήτησιν τύχης εἰς χώραν ἄγνωστον μεταξὺ ἀγνώστων.

Νομίζομεν ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ αἱ δημοσιευόμεναι εἰς τὸν « Λόγιον Ἑρμῆν » καὶ ἀλλαχοῦ ἔχουν γενικώτερον ἐνδιαφέρον καὶ δὲν ἐξυπηρετοῦν ἀποκλειστικῶς μίαν προσωπικὴν ἐπικοινωνίαν· ὑπὸ τὰς γραμμὰς τῶν ἐπιστολῶν εὐρίσκει κανεῖς πολλὰς καὶ χρησιμωτάτας πληροφορίας περὶ τῆς καταστάσεως εἰς ἣν εὐρίσκονται τὰ πράγματα τῆς παροικίας κλπ. Τοῦτο δὲ διότι ἡ αὐστριακὴ πολιτικὴ ἦτο τουρκόφιλος καὶ δὲν ἐπέτρεπε τὴν διενέργειαν ἐπαναστατικῆς προπαγάνδας. Παράδειγμα ἡ περίπτωσις τοῦ Ρήγα Βελεστινλή, ἐκ τοῦ ὁποίου παραδείγματος οἱ Ἕλληνες εἶχον διδαχθῇ ἀρκετά. Αἱ ἐπιστολαί, νομίζομεν, ἔχουν συμβολικὸν χαρακτῆρα, τοῦτο δὲ προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ ὅτι εἰς τὰ ἑλληνικά περιοδικὰ δὲν ἀπαντῶνται φράσεις ἐπαναστατικοῦ περιεχομένου. Αὐτὸς ὁ Λασσάνος βραδύτερον εἰς τὰ δράματά του λαμβάνει τὰς ὑποθέσεις ἐκ τῆς ἀρχαίας ἱστορίας καὶ διὰ τούτων προσπαθεῖ νὰ ὑποκαύσῃ τὸν ζῆλον τῶν δούλων Ἑλλήνων διὰ τὴν ἐλευθερίαν των. Μόνον οὕτω γραμμένα τὰ δράματα ἦτο δυνατόν νὰ παριστῶνται ἐλευθέρως ὅπουδῆποτε καὶ νὰ κυκλοφοροῦν ἀκωλύτως εἰς βιβλία. Τὸ ὅτι αἱ δημοσιευόμεναι προσωπικαὶ ἐκ πρώτης ὄψεως ἐπιστολαὶ ἔχουν γενικωτέραν σημασίαν, καταδείκνυνται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι, ἐὰν δὲν εἶχον τοιαύτην, δὲν θὰ ἐδημοσιεύοντο εἰς φιλολογικὰ περιοδικὰ, διότι θὰ ἦτο πραγματικῶς ἀστεῖον νὰ ἐνδιαφέρονται οἱ ὁμογενεῖς τοῦ ἔξωτερικοῦ ποῦ εὐρίσκεται ὁ δεῖνα, τί κάμνει καὶ ποῦ κατευθύνεται. Δὲν δύναται δὲ νὰ ἰσχυρισθῇ τις ὅτι ἀποτελοῦν « ταξιδιωτικὰς ἐντυπώσεις ».

Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ Λασσάνος μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν φιλολογικῶν σπουδῶν, ἐχρησιμοποίηθῃ εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς ιδέας τῆς ἀπελευθερώσεως. Τὰ συνεχῆ ταξίδια του ἀπὸ Μόσχας εἰς Ὁδησσὸν καὶ τ' ἀνάπαλιν, ἴσως δὲ καὶ εἰς πόλεις τῶν Ἡγεμονιῶν, δὲν ἐξηγοῦνται διαφοροτρόπως. Διὰ

τὴν ἐθνικὴν ταύτην ἀποστολὴν ἐκέκτητο ὅλα τὰ ἀπαιτούμενα προσόντα· ἦτο εὐφρέστατος καὶ γλωσσομαθής· ἐγνώριζε τὴν γαλλικὴν, γερμανικὴν καὶ ρωσικὴν γλῶσσαν.

Εἰς ἐνίσχυσιν τῶν ἀνωτέρω ἀναφέρω καὶ τὰ ὅσα γράφει συμβολικῶς εἰς μίαν ἐπιστολὴν τοῦ ὑπὸ χρονολογίαν 13)25 Σεπτεμβρίου 1818 ἐξ Ὁδησοῦ πρὸς τὸν ἐκ Κοζάνης Γεώργιον Τακιατζῆν εἰς Πέσταν¹⁾. «*Σ' ἔγραφον ἀπὸ τὴν Μόσκβαν, φίλτατε! ὅτι διευθύνω τὸν δρόμον μου μέσον Ὁδησοῦ, οὐχὶ πρὸς ἄλλο τέλος παρὰ διὰ τὰ ἐπισκεφθῶ καὶ τὴν νεοσύντακτον ταύτην τῶν Γραικῶν ἀποικίαν, ἣ ὁποία εὐγνωμονοῦσα εἰς τὴν μητέρα της τὴν Ἑλλάδα, ἀγωνίζεται ν' ἀνταποδώσῃ μυριοπλασίως τὰς ὁποίας παρ' ἐκείνης ἔλαβεν ἐνδεργείας... Ταῦτα, φίλτατε! τὰ περὶ τῆς Ὁδησοῦ, ἐγὼ δὲ μὲ μεγάλον μου κακοφανισμόν βιάζομαι ἀπὸ κατεπείγοντα τέλη ν' ἀναχωρήσω ἐντεῦθεν γρήγορα... »*

Ἡ εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐπιστολὴν φράσις τοῦ Λασσάνη, «*διὰ τὰ ἐπισκεφθῶ καὶ τὴν νεοσύντακτον ταύτην τῶν Γραικῶν ἀποικίαν, ἣ ὁποία κλπ.*» θ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, διότι εἶναι ἀπίθανον νὰ ἐννοῇ τὴν ἰδρυθεῖσαν «*ἀποικίαν*» τῆς Ὁδησοῦ, ἣ ὁποία ἤδη μετὰ τὸ 1792 εἶχε συμπεριλάβει τοὺς πρώτους Ἑλληνας.

Ποῦ ἐπρόκειτο νὰ μεταβῇ ὁ Λασσάνης, μᾶς εἶναι ἄγνωστον. Τὸ πιθανώτερον εἶναι νὰ ἐμελέτα τὴν ἀναχώρησίν του εἰς Μακεδονίαν πρὸς διάδοσιν τοῦ ἔργου τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, ἀλλὰ λόγοι σκοπιμότητος ἐπεβράδυνον τὴν ἀναχώρησιν. Ὅτι ἀποκλειστικὸς σκοπὸς τοῦ Λασσάνη ἦτο ἡ συμβολὴ του εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν ὀργάνωσιν τῆς Μακεδονίας καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἐν τέλει τῆς παρούσης δημοσιευομένης ἐπιστολῆς τοῦ Ναούμη Παναγιώτου, δι' ἧς προτείνει εἰς αὐτὸν νὰ τὸν συνοδεύσῃ μὲ ἔνοπλον δύναμιν τριακοσίων ἀνδρῶν εἰς Μακεδονίαν. Ὅτι τοῦτο εἶναι ἀληθὲς προκύπτει καὶ ἐκ μιᾶς ἐπιστολῆς τοῦ Θεοχάρη Κληματιώτη ἐξ Ὁδησοῦ μὲ χρονολογίαν 22 Φεβρουαρίου 1819 πρὸς τὸν φίλον του Χρόνιαν Ἰωάννου Δροσινὸν εἰς Βιένναν, εἰς τὴν ὁποίαν μεταξὺ ἄλλων γράφει περὶ τοῦ Λασσάνη καὶ τὰ κάτωθι:²⁾ «*... Τὸν δὲ Κύριον Λασσάνην ἴσως τὸν ἐγνώρισες αὐτοῦ καὶ προσωπικῶς. Εἶναι νέος ἀξιοτίμητος καὶ ἀξιαγάπητος διὰ τὴν παιδείαν του καὶ διὰ τὰ πατριωτικὰ του αἰσθήματα· οὗτος τὸ περασμένον φθινόπωρον ἦλθεν ἐδῶ μὲ σκοπὸν νὰ καταβῇ εἰς τὴν φίλην Πατρίδα, ἀλλὰ διὰ τινὰς περιστάσεις ἔμεινεν ὡς τὴν Ἀνοιξιν καὶ διατρίβων ἐδῶ ἐσύγγραψε ὁρᾶμα ἐπιγραφόμενον «*ἡ Ἑλλάς καὶ ὁ Ξένος*», καὶ τὴν 15 τοῦ τρέχοντος τὸ ἐδίδαξεν εἰς εἶδος προλόγου πρὶν τοῦ Δημοσθένους... »³⁾.*

1. «*Λόγιος Ἑρμῆς*» Βιέννης, 1η Νοεμβρίου 1818 ἀρ. 21 σελ. 575-582.

2. «*Λόγιος Ἑρμῆς*» 1η Μαΐου 1819, τεύχος 9 σελ. 358-360.

3. Περβλ. καὶ ΛΑΣΚΑΡΗ ΝΙΚ., Ἱστορία τοῦ Νεοελληνικοῦ θεάτρου, τόμ. Α'

4. Ὁ Λασσάνης λοιπὸν ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1818 εὐρίσκεται εἰς Ρωσίαν. Δὲν ἔχει μόνιμον ἐπάγγελμα, οὔτε ὡς οἰκοδιδάσκαλος ἐργάζεται πουθενά, οὔτε φαίνεται νὰ ἀσχολῇται μὲ ἄλλο τι. Ὁ ἴδιος δὲν εἶναι πλούσιος διὰ τὰ ὑποθέσωμεν ὅτι κάμνει τὸν γῦρον τῆς Εὐρώπης, οὔτε τυχοδιωκτισμὸς χαρακτηρίζει τὴν συμπεριφορὰν καὶ τὰς ἐνεργείας του. Ὁ πατὴρ του Ἰωάννης Λάσκος (Σαπουντζῆς) ἢ Λασσάνης ἔμπορος ἐν Βιέννῃ εἶχε φονευθῇ κατὰ τὴν εἰς τὴν πατρίδα ἐπιστροφὴν του, καθ' ὃν χρόνον ὁ Λασσάνης ἦτο ἀκόμη παῖς¹⁾. Δὲν γνωρίζομεν ἂν κατέλιπεν εἰς αὐτὸν περιουσίαν. Ἡ ἐθνικὴ ὑπόθεσις τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ἔθνους ἔχει γίνεи ὁ ἀποκλειστικὸς σκοπὸς τῆς ζωῆς του. Τὰ ἔτη τῶν σπουδῶν του ἦσαν χρόνοι τῆς μεγάλης γερμανικῆς ἐθνικῆς ἀφυπνίσεως²⁾ ἢ ἡγὼ τῶν περιφήμων λόγων τοῦ Fichte πρὸς τὴν γερμανικὴν νεολαίαν εἶχε εἰσδύσει βαθέως εἰς τὴν ψυχὴν του. Ἡ μεταγενεστέρα ἀφιέρωσίς του εἰς τὴν ἰσρὰν ὑπόθεσιν τοῦ Ἀγῶνος ἐξηγεῖ καὶ ρίπτει φῶς καὶ εἰς τὴν περίοδον ταύτην τῶν δύο ἐτῶν 1818-1820, ἡ ὁποία δὲν μᾶς εἶναι ἀπολύτως γνωστή. Μόλις τὴν 27 Ἰανουαρίου 1820 προσλαμβάνεται εἰς τὴν Ἑλληνεμπορικὴν Σχολὴν τῆς Ὁδησοῦ ὡς διδάσκαλος ἀντὶ τοῦ ἀποχωρήσαντος Γ. Γενναδίου, ὅστις προσεκλήθη εἰς Βουκουρέστιον³⁾. Εἰς τὴν σχολὴν ταύτην, εἰς τὴν ὁποίαν διεκρίθη διὰ τὴν καθόλου ἐκπαιδευτικὴν δρᾶσιν⁴⁾, δὲν ἔμεινε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς τριετοῦς συμβάσεως, ἀλλ' ἀπεχώρησε μετὰ τοῦ Γ. Μακροῦ⁵⁾, λόγῳ τῶν μεσολαβησάντων ἑξαιρετικῶν γεγονότων⁶⁾.

Ἡ ἐκπαιδευτικὴ δρᾶσις τοῦ Λασσάνη ἐν τῇ Ἑλληνεμπορικῇ Σχολῇ ὑπῆρξεν ἑξαιρετικῶς ἐπιτυχής, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν δημοσιευθεισῶν εἰς τὸν «Λόγιον Ἑρμῆν» ἐπαινετικωτίτων κρίσεων. Ἐπίσης ἡ λοιπὴ κοινωνικὴ δρᾶσις εἶναι πολυσχιδῆς καὶ πολὺπλευρος. Διὰ τῆς διδασκαλίας του, διὰ τοῦ παραδείγματος, διὰ τοῦ κηρύγματος, διὰ τῶν δραματικῶν ἔργων του, διὰ τῶν παραινετικῶν ἄρθρων καὶ ἐπιστολῶν εἰς ἓνα μόνον ἀποβλέπει σκοπὸν:

σελ. 169, κ. ἐ., τόμ. Β' 86, 154 καὶ ἐν τῇ «Ἑλλ. Ἐπιθεωρήσει» τόμ. ΙΖ' (1923) ἀριθ. 202-203 σελ. 4.

1. ΛΙΟΥΦΗ ΠΑΝΑΓ., Ἱστορία τῆς Κοζάνης σελ. 308.

2. ΒΟΥΛΟΔΗΜΟΥ Χ., Πρώτη πεντηκονταετηρὶς τῆς ἐν Ὁδησῶ Ἑλληνεμπορικῆς Σχολῆς 1817-1867. Ἐν Ὁδησῶ ἐκ τοῦ τυπογραφείου Λ. Νίτσε 1871.

3. «Λόγιος Ἑρμῆς», 1^η Μαρτίου 1820, τεῦχος 5 σελ. 144-145 καὶ 1^η Ἀπριλίου 1820, τεῦχος 7 σελ. 204-207.

4. ΒΟΥΛΟΔΗΜΟΥ Χ., ἔνθ. ἀν. σελ. 31. Ὁ Λασσάνης εἰς τὸν κατάλογον τῶν ἐν τῇ Σχολῇ διδασκάντων φέρεται 13^{ος} μετὰ τὸν Βαρδαλάχον (ἔνθ. ἀν. σ. 226).

5. Ὁ ἱστορικὸς Π. ΧΙΩΤΗΣ εἰς τὰ Ἱστορικὰ ἀπομνημονεύματα Ἐπιανήσου τόμ. 4 σελ. 333-334 Ζάκυνθος 1874, εἰς τὸ 8^{ον} κεφάλαιον ὑπὸ τὸν τίτλον «ὁ Γεώργιος Λασσάνης Φιλικὸς ἐν Ὁδησῶ» γράφει: «Γεώργιος δὲ Λασσάνης Ἐπιανήσιος (sic) διδάσκαλος τοῦ ἀλληλοδιδασκικοῦ ἐν Ὁδησῶ».

εἰς τὸ νὰ ἀνυψώσῃ τὸ ἔθνικὸν φρόνημα τῶν πατριωτῶν του, ν' ἀνασηκώσῃ αὐτοὺς ἐκ τοῦ ληθαργικοῦ τῆς δουλείας, νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς αὐτοὺς αἰσιοδοξίαν καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς ἱκανοὺς νὰ προσβλέψωσι καὶ δραματισθῶσι καὶ κατακτήσωσι τὴν ἐλευθερίαν των. Πᾶν ὅ,τι γράφει, πᾶν ὅ,τι κηρύττει περιστρέφεται περὶ τὸ βασικὸν τοῦτο ζήτημα τῆς ἐποχῆς, τὸ ὁποῖον ἐνδιαφέρει τοὺς Ἕλληνας: « ν' ἀνανήψωσιν ὡς Ἕλληνες ».

Ἡ παράστασις τῶν δραμάτων του « Ἑλλὰς καὶ ὁ Ξένος »¹⁾ καὶ « Ἀρμόδιος καὶ Ἀριστογείτων »²⁾ εἶχαν μεγάλην ἐπιτυχίαν ἐν Ὁδησσῷ.

5. Ποῖαι αἱ σχέσεις τοῦ Λασσάνη μὲ τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν;

Ἐγνώριζε τὴν ὑπαρξίν ταύτης καθ' ἣν ἀκόμη ἐποχὴν εὐρίσκετο ἐν Αὐστρίᾳ; μήπως εἶχε μνηθῇ εὐθὺς ἀπὸ τῶν πρώτων ἐτῶν τῆς ιδρύσεως τῆς Ἑταιρείας (1814); Διατὶ ἦλθεν εἰς Ρωσίαν; ποῖοι ἰδιαίτεροι λόγοι τὸν ἔφερον εἰς τὴν Ὁδησσόν; Ἀπάντησις εἰς τὰ ἐρωτήματα αὐτὰ δὲν δύναται νὰ δοθῇ. Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία, ἡ ἰδρυθεῖσα ἐν Ὁδησσῷ τὸ 1814 ὑπὸ τοῦ Ξάνθου, Σκουφᾶ καὶ Τσακάλωφ κατὰ τεκτονικὸν πρότυπον, μόλις τὸ 1818 ἤρχισε ν' ἀνδροῦται ἐξαπλωμένη εὐρώως. Ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν μελῶν τοῦ Παν. Σέκερη³⁾ μόνον 28 ἀναφέρονται μνηθέντες καθ' ὅλην τὴν περίοδον μέχρι τοῦ 1818· βεβαίως ὁ ἀριθμὸς οὗτος εἶναι μικρότερος τοῦ

1. « *Ερμῆς ὁ Λόγιος* », 1η Μαΐου 1819 τεῦχος 9 σελ. 358-360. Τὸ ἔργον ἐπιγράφεται ὡς ἑξῆς: « Ἑλλὰς » πρόλογος εἰς τὴν τραγωδίαν Α(ρμόδιος) καὶ Α(ριστογείτων) συντεθεῖς παρὰ τοῦ Γεωργίου Λυσσανίου κ' ἐκδοθεῖς δι' ἐπιστασίας Νικολάου Β. Γκούστη. Ἐν Μόσχῃ ἐν τῇ τυπογραφίᾳ Αὐγούστου Σεμένου 1820 ». Πρβλ. Α. ΒΡΕΤΟΥ-ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Κατάλογος τῶν ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τοῦ 1821 τυπωθέντων βιβλίων, σελ. 54 ἀριθ. 610. *Τοῦ ἰδίου*, Νεοελληνικὴ φιλολογία, τόμ. Β' σελ. 210 ἀριθ. 685. I. ΔΕ - ΚΙΓΑΛΛΑ, Σχεδιάσμα κατόπτρου τῆς Νεοελληνικῆς φιλολογίας, ἐν Ἐρμουπόλει 1846 σελ. 59 ἀριθ. 330 καὶ Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία 1800-1863, Ἀναγραφή τῶν κατὰ τὴν χρονικὴν ταύτην περίοδον ὅπουδήποτε ἑλληνιστὶ ἐκδοθέντων βιβλίων καὶ ἐντύπων ἐν γένει μετὰ πίνακος τῶν ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν τῆς περιόδου ταύτης ὑπὸ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Σ. ΓΚΙΝΗ καὶ ΒΑΛΕΡΙΟΥ Γ. ΜΕΞΑ († 1937), βραβευθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. Α' 1800-1839 σελ. 197 ἀριθ. 1230.

2. « *Ἀρμόδιος καὶ Ἀριστογείτων* », δράμα εἰς πράξεις τρεῖς. Δὲν ἐξεδόθη εἰς βιβλίον. Ὁ ΑΛ. Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗΣ, « Ἀπομνημονεύματα » σελ. 139-140, ἀναφέρει ἐσφαλμένως ὅτι ὁ Λασσάνης οὐδέποτε ἀποπεράτωσε τὸν « Ἀρμόδιον καὶ Ἀριστογείτονα », ὅστις ἔμεινεν ἐν σχεδίᾳ. Τὸ πρωτότυπον χειρόγραφον τοῦ Λασσάνη πιθανῶς εὐρίσκεται εἰς χεῖρας τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Σπύρου Μελά. Ἀντίγραφον ὑπάρχει εἰς τὸ « *Ἀρχεῖον Λασσάνη* » ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Βουλῆς· ὁμοίως ἀντίγραφον εὐρίσκεται καὶ εἰς χεῖράς μου. Πρβλ. καὶ ΛΑΣΚΑΡΗ ΝΙΚ., Ἱστορία τοῦ Νεοελληνικοῦ θεάτρου, τόμ. Β' σ. 189-190 καὶ ΓΚΙΝΗ - ΜΕΞΑ, Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία, ἐνθ. ἀν. τόμ. Α' σ. 197. ὁμοίως καὶ Ν. ΒΕΗ, Γεωργίου Λασσάνη ἀφιέρωμα εἰς τὸν Ρήγαν Βελενισινην - Φεραῖον καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ θανόντας. « Νέα Ἑστία » τόμ. ΚΕ' 1939 σελ. 86-96.

3. ΜΕΞΑ ΒΑΛΕΡΙΟΥ, ἐνθ. ἀν. σελ. 1-6.

πραγματικοῦ, ἀλλὰ δεικνύει τὴν ἀναλογίαν τῶν ἀφιερωτικῶν, τὰς ὁποίας εἶχεν εἰς χεῖράς του ὁ Σέκερη.

Ἴδωμεν τί ἀναφέρεται σχετικῶς μὲ τὴν μύησιν τοῦ Λασσάνη. Κατὰ τὸν κατάλογον Σέκερη ὁ Γεώργιος Λασσάνης ἐμνήθη τὴν 1ην Μαρτίου 1818 ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Χριστοδοῦλου Πεντεδέκα καταβαλὼν τὸ ποσὸν τῶν 30 φλωρίων. Καταχωρίζω κατωτέρω δλόκληρον τὴν σημείωσιν τοῦ καταλόγου Σέκερη: « 31. Γεώργιος Ἰωάννη Λασσάνης. Ἀπὸ Κοζάνης τῆς Μακεδονίας. Σπουδαῖος. χρόνων 25. Διὰ Κωνσταντίνου Χριστοδοῦλου Πεντεδέκα. Φλ. 30. α'. Μαρτίου 1818. Πρὸς Γεώργιον Παπᾶ Λαζάρου εἰς Θεσσαλονίκην »¹⁾. Ὁ Κωνσταντίνος Πεντεδέκας εἶναι ἔμπορος ἐξ Ἰωαννίνων μυηθεὶς ἐκ τῶν πρώτων κατὰ τὸ 1816 παρὰ τοῦ Ν. Γαλάτη. Ὁ Φιλήμων εἰς τὸν ὀνομαστικὸν κατάλογον τῶν μελῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας (Παράρτημα τοῦ Β' τόμου Δοκιμίου Ἑλλήν. Ἐπαναστάσεως αὔξ. ἀριθ. 293) ἀναφέρει τὸν Λασσάνην μυηθέντα τὸ 1818 ἐν Μόσχῃ ὑπὸ τοῦ Ν. Γαλάτη. Ὁ Τάκης Κανδηλῶρος (Φιλικὴ Ἑταιρεία σελ. 184 - 185), ὅστις κατὰ τὴν σύνταξιν τοῦ ἔργου του ἐβασίσθη εἰς τὸν ὀνομασθέντα ὑπ' αὐτοῦ « Κώδικα τῶν Φιλικῶν », τὸν ὁποῖον ἀνεῦρεν εἰς συλλογὴν ἐγγράφων τοῦ Παναγ. Σέκερη εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας²⁾ γράφει ὅτι ὁ Πεντεδέκας ἐτελειοποίησεν εἰς τὴν κατήχησιν τὴν 1 Μαρτίου 1818 ἄνδρα διαπρέψαντα ἐν Ἑλλάδι καὶ γραμματεύσαντα κατόπιν παρὰ τῷ Ἀλ. Ὑψηλάντῃ, τὸν Γεώργιον Λασσάνην, γεννηθέντα ἐν Κοζάνῃ τὸ 1796 (ἀρ. 76). Ὁ Νέγρης βεβαιοῖ, ὅτι τὸν εἶχεν ἀτελῶς κατηχήσει ἐν Ἰασίῳ ὁ Γαλάτης καὶ τὸν ἐμόλυνεν, αὐτὸς δὲ τῷ ἔδωσεν ἐφόδια ἵνα φύγῃ ἐκεῖθεν, « μεταβαίνων, ὅπου αἱ πρόωροι ἐπιθυμίαι τὸν παρέφερον »³⁾.

Ἴδου τὸ σχετικὸν κείμενον τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Νέγρη, ὅστις ὁμιλῶν περὶ τῆς οἰκτρᾶς καταστάσεως τῶν πραγμάτων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ἐν Δακίᾳ ἐπάγεται: « . . . Ὅστις εἰς ταῦτα προσεπιθέσῃ καὶ ὅσον ἐξαχρεώσεν ἢ διετῆς διατριβῇ τοῦ μισογενοῦς τέρατος (ἐννοεῖ τὸν Ν. Γαλάτη), συλλαμβάνει νομίζω, κακίστην περὶ τῶν ἐνταῦθα Γραικῶν ἰδέαν, οἷαν συλλαβῶν ἐξ ἐνὸς μὲν ἐστοχάσθη ἐπικίνδυνον νὰ προσφέρω ἐξ αὐτῶν πρὸς ὑμᾶς, εἰμὴ ὅσους τὸ τέρας ἀτάκτως καὶ προθυσιτέρως κατήχησε, καὶ ὅσους ὀλιγώτερον διεφθαρμένους ἐπιτύχῃ ἐκ θατέρου δ' ἔκρινε χρεὸς μου, ἐφ' ὅσον δὲν διατάξετε ὑμεῖς τὰ ἐνταῦθα, νὰ προσδιατεθῶ, ὥστ' ὄχι μόνον αἱ παρρημπίπτουσαι ἀταξίαι νὰ ἐμποδίζονται ἐν καιρῷ, ἀλλὰ καὶ ἡθικῶς τι νὰ ὠφελῶνται

1. Ὁ ἀριθ. 31 εἶναι ὁ αὐξων ἀριθ. τοῦ καταλόγου κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν μύησεως. (Ἀριθμὸς καταλόγου Ξάνθου 76, Σέκερη 98).

2. ΜΕΞΑ ΒΑΛΕΡΙΟΥ, ἐνθ. ἀν. σ. ζ'.

3. ΦΙΑΗΜΟΝΟΣ, ἐνθ. ἀν. σ. 142 ὑπόμνημα τοῦ ἐν Ἰασίῳ διαμένουτος Θεοδώρου Νέγρη πρὸς τὴν Ἀρχὴν ὑπὸ χρονολογίαν 12 Ἀπριλίου 1819.

βελτιούμενοι. Μετεχειρίσθη δ' ὡς νόμους ταῦτα. Αὐτὸν) Νὰ μετακινήσω ἐν-
τεῦθεν, ὅσους τῶν ἀδελφῶν δυνηθῶ, ἀλλαχόσε διευθύνων, ὑπὸ ἐτέρων τὴν
ἐπιστάσιν, ὥστε μεριζόμενοι μὲν εὐοικονομητότεροι νὰ γίνωνται καὶ ἐξ ἀγα-
θῶν παραδειγμάτων νὰ σωφρονίζωνται, νὰ λείπωσι δ' ἐντεῦθεν ἄλλως, ὅπου
ἡ νομικὴ ἀναρχία αὐξάνει τῶν τοιούτων τὸ ὀλέθριον φρύαγμα. Οὕτω τὸν
Λασσάνην, οὕτω ἡθικῶς διαφθαρέντα ὡς ἄσχετον, μολυνόμενον δὲ παρὰ τοῦ
τέρατος, ἄφησα νὰ μεταβῇ, ἐφόδια δούς, ὅπου αἱ πρόωροί του ἐπιθυμῖαι
παρέφερον καὶ ἰδοῦ, ὡς μανθάνω, καθημερινῶς τελειοποιεῖται . . . »

Ὁ Α. Παπαδόπουλος - Βρεττὸς εἰς τὴν « Νεοελληνικὴν Φιλολογίαν »
τόμος Β' σελ. 295 - 297 καταχωρίζων λεπτομερῇ βιογραφίαν τοῦ Λασσάνη
γράφει: « . . . Ἐγεννήθη τὸ 1796 ἐν Κοζάνῃ, ἐσπούδασεν ἐν Γερμανίᾳ κατὰ
τὸ 1816 ἔγινε μέλος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, καὶ μετέβη εἰς Μόσχαν δι' ὑπο-
θέσεις τῆς Ἑταιρείας ταύτης. Κατὰ τὸ 1818 μετέβη ἐκ Μόσχας εἰς Ὁδησ-
σόν, ὅπου μετὰ τοῦ Βαρδαλάχου καὶ Γενναδίου συνεδιδασκάλευσεν . . . »

Τὰ ἀνωτέρω ἔγραψεν καὶ ἐδημοσίευσεν ὁ Βρεττὸς ζῶντος τοῦ Λασσά-
νη, ἀπὸ τὸν ὅποιον πιθανῶς θὰ ἠρύσθη τὴν πληροφορίαν τῆς κατὰ τὸ ἔτος
1816 μνήσεώς του· δὲν ἀναφέρει ὁμως ὑπὸ τίνος ἐμνήθη καὶ πόθεν ἔλαβεν
τὴν πληροφορίαν ταύτην.

Ἐκ τῶν καταλόγων τούτων τῶν μελῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας δὲν κα-
θορίζεται ἐπακριβῶς, λόγῳ τῶν ἀλληλοσυγκρουομένων πληροφοριῶν, πότε
ἐμνήθη ὁ Λασσάνης ἢ καλύτερον ὑπὸ τίνος ἐμνήθη τὸ πρῶτον. Ἡ ἀλήθεια
εἶναι ὀλίγον τι δύσκολον νὰ εὑρεθῇ, τοῦτο δὲ ἴσως ὀφείλεται καὶ εἰς τὸν
τρόπον, κατὰ τὸν ὅποιον ἐγίνετο ἡ μῆσις καὶ ἐλάμβανε γνῶσιν αὐτῆς ἡ
Ἀρχή. Σκόπιμον εἶναι ἐν προκειμένῳ νὰ ἐκτεθῇ ὁ τρόπος τῆς μνήσεως, ὁ
ὁποῖος ἦτο ὁ ἀκόλουθος: ἀφοῦ ὁ νεοκατηχούμενος ἔδιδε τὸν μέγαλον ὄρκον
καὶ καθιερώνετο ἱερεὺς, ὥφειλε νὰ γράψῃ μίαν ἐπιστολὴν πρὸς ἓν ἄτομον,
ὅποιον καὶ ἂν εἶναι, διὰ μίαν μακρυνὴν πόλιν, ὅχι ὅμως τόσον παρᾶξενον,
ὥστε ἡ παραξενότης νὰ κινῇ τὴν περιέργειαν καὶ ὑποψίαν, εἰς τὴν ὁποί-
αν ἐπιστολὴν μὲ εὐλογοφανῇ τρόπον φανερώνει τὴν ἡλικίαν του, τὸ ἐπάγ-
γελμά του, τὸν τόπον τῆς γεννήσεώς του καὶ ὅτι ἔδωκεν αὐτὴν τὴν ποσότητα
χρημάτων νὰ τὴν στείλῃ ὁ κατηχητὴς εἰς τὸν δυστυχήσαντα φίλον του, ἢ εἰς
τὸ νεοσυσταθὲν σχολεῖον, ἢ εἰς κανένα μοναστήρι, ἢ εἰς ἔκδοσιν βιβλίων, ἢ
εἰς ἄλλο μέρος ὑπογραφόμενος καὶ φανερώων τὸν καιρὸν καὶ τὸν τόπον. Ὁ
κατηχούμενος ὥφειλε νὰ προσθέσῃ εἰς τὴν ἐπιστολὴν του δύο σημεῖα, τὸ
πρῶτον εἰς τὴν ἀρχὴν (σῆμα ἀφιερώσεως) καὶ τὸ δεύτερον εἰς τὸ τέλος (σῆ-
μα καθιερώσεως). Ὁ νεοκατηχούμενος παρέδιδε τὸ ἀφιερωτικόν του γράμμα
μαζὶ μὲ τὴν προσφορὰν του εἰς τὸν κατηχητὴν του, ὁ ὁποῖος συνεχέντρω-
νεν ὅλα τὰ ἀφιερωτικὰ τῶν ὧσων αὐτὸς κατήχησε, τὰ παρέδιδε μὲ τὰς προσ-
φορὰς των εἰς τὸν ἰδικόν του κατηχητὴν, ἐκεῖνος δὲ ἔκαμνε τὸ ἴδιον, οὕτως
ὥστε ἀκολουθοῦντες ἀντιστρόφως τὸν δρόμον τῆς μνήσεως τὰ ἀφιερωτικά,

νὰ φθάσουν εἰς τὰς χεῖρας ἑνὸς μέλους τῆς Ἀρχῆς¹⁾. Δὲν ἦτο δὲ καθόλου ἀπίθανον πολλάκις νὰ μὴ ἐγίνετο ὅλη αὐτὴ ἡ διαδικασία διὰ τὴν συγκέντρωσιν τῶν ἀφιερωτικῶν.

Ἡ μαρτυρία τοῦ Νέγρη ὅτι ὁ Λασσάνης εἶχε τὸ πρῶτον μνηθῆ ὑπὸ τοῦ Νικ. Γαλάτη ἐν Ἰασίῳ εἶναι ἀρκοῦντως ἀξιόπιστος, ὥστε νὰ μᾶς πείσῃ ὅτι τῶντι ὁ Λασσάνης εἶχε μνηθῆ ἑνωρὶς καὶ ἐξηγηθῶν τοιουτοτρόπως αἱ κινήσεις του καὶ τὰ διαρκῆ ταξίδιά του ἀπὸ Λακίας εἰς Ρωσίαν καὶ εἰς τὰς σπουδαιότερας πόλεις αὐτῆς Μόσχαν, Πητρούπολιν, Ὁδησσόν, Κισνόβιεν, Ἰάσιον κλπ. ὅπου ὑπῆρχον ἑλληνικαὶ παροικίαι.

Ἡ ἀνωτέρω ἀποψὶς ὑποστηρίζεται καὶ ὑπὸ τῶν γραφομένων ὑπὸ τοῦ Νικολάου Ὑψηλάντου εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του, ἐνθα οὗτος ὁμιλῶν περὶ τῶν συσταθεισῶν Ἐφορειῶν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἀναφέρει διὰ πρῶτην φορὰν τὸν Λασσάνην γράφων σὺν τοῖς ἄλλοις: «... Plusieurs autres jeunes gens, et Lassanis jeune homme, qui venoit de terminer ses études dans l'étranger, tous disciples de Galatis...»²⁾.

Εἰς τὸν κατάλογον Σέκερη³⁾ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Λασσάνη σημειοῦται ἡ λέξις « Σπουδαῖος », ἡ ὁποία ἔχει βεβαίως τὴν κοινῶς ἀποδιδομένην σημασίαν, χωρὶς νὰ ὑποτεθῇ ὅτι πρόκειται περὶ ψευδωνύμου. Ἡ χαρακτηριστικὴ αὐτὴ σημείωσις εἶναι ἀρκετὴ νὰ μᾶς δώσῃ νὰ ἐννοήσωμεν πόσον ἐξετιμᾶτο ὑπὸ τῆς Ἀρχῆς ὁ Λασσάνης, ὥστε ὑφ' ἑνὸς τῶν Ἀρχηγῶν τῆς, τοῦ Σέκερη, νὰ χαρακτηρισθῇ σπουδαῖος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν συμβαίνει δι' οὐδένα ἐκ τῶν 541 μελῶν τοῦ καταλόγου Σέκερη. Μόνον ὁ Παναγιωτάκης Α. Ζαΐμης, ἀριθ. καταλ. Σέκερη 422 (273) χαρακτηρίζεται « εὐγενής ». Τὸ ἀφιερωτικόν του ἀπευθύνει ὁ Λασσάνης πρὸς τὸν ἐκ Βεροῦας Γεώργιον Παπαλαζάρου, εἰς Θεσσαλονίκην, ἔμπορον καὶ ἐν Πέστη, μετὰ τοῦ ὁποίου καὶ διετῆρει ἀλληλογραφίαν⁴⁾.

Μετὰ τὴν μύησίν του ὁ Λασσάνης ἀναπτύσσει ἑκτακτον δραστηριότητα διὰ τὴν στρατολόγησιν μελῶν τῆς Ἐταιρείας. Τοῦτο μανθάνομεν ἐκ τοῦ ἀνω-

1. Ἐγγραφοὶ 17953 τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας, ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, ἐνθ. ἀν. σελ. 160 καὶ ΜΕΞΑ ΒΑΛΕΡΙΟΥ, ἐνθ. ἀν. σελ. ι'.

2. Mémoires du prince Nicolas Ypsilanti d'après le manuscrit No 2144 de la Bibliothèque nationale de Grèce publié par le Dr D. GR. KAMBOUROGLOUS. Athènes Librairie Française et internationale C. Elevtheroudakis, Paris, Librairie Nilsson (ἀ. ἔ.), σελ. 37.

3. ΒΑΛ. ΜΕΞΗ, ἐνθ' ἀν. σελ. 6.

4. « Ἐρμῆς ὁ Ἀγιός », 1η Σεπτεμβρίου 1819 τεύχος 17ον σελ. 708-714 καὶ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΔΕΛΙΑΔΗ, Ἀναμνηστικὴ εἰκονογραφημένη ἔκδοσις Παύλου Χαρίση μετὰ ἱστορικῶν σημειώσεων περὶ τῶν ἐν Οὐγγαρία καὶ Αὐστρία ἐλλήνων κοινοτήτων. Κοζάνη 1935 σελ. 70-77.

τέρω ἀναφερθέντος ὑπομνήματος τοῦ Θεοδώρου Νέγρη, ὅπου σὺν τοῖς ἄλλοις ὑπάρχουν τὰ κάτωθι: «... Τὸν Διογενίδην, ἔχοντα καὶ αὐτὸν πρὸ πολλοῦ ἔδεαν τιν' ἀμυδρὰν τῆς Ἑταιρείας παρὰ τε τοῦ τέρατος (δηλαδὴ τοῦ Γαλάτη) καὶ τοῦ Λασσάνη (ὑπογραμ. ὑπ' ἐμοῦ), ἐτοιμασθέντα παρὰ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Γρηγορίου καὶ πρὸς με σταλέντα, διὰ τὰ κατηχηθῆ ῥητῶς κατὰ τὴν θέλησίν του παρ' ἐμοῦ, κατήχησα ὡς εἶπετο... »¹⁾).

6. Σπουδαιοτάτη πηγή, ἐκ τῆς ὁποίας ἐπιχέεται ὁπωσδήποτε ἀρκετὸν φῶς εἰς τὴν σκοτεινὴν αὐτὴν περίοδον, εἶναι τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Πρίγκηπος Νικολάου Ὑψηλάντου, γαλλιστὶ γεγραμμένα προερχόμενα ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 2144 χειρογράφου τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης. Κατὰ τὸν ἐκδότην αὐτῶν κ. Καμπούρογλου τὰ Ἀπομνημονεύματα παρέμειναν κυρίως εἰπεῖν ἄγνωστα· οὔτε ὁ Ἰωάννης Φιλήμων οὔτε ὁ Βαρθόλδης ἐχρησιμοποίησεν ταῦτα. Ὁ Π. Καρολίδης δὲν ἀποδέχεται ὡς συγγραφέα τὸν Νικ. Ὑψηλάντην, ἀποκαλών τὸ ἔργον «Ψευδοῦψηλάντεια», ἀλλὰ νομίζει ὅτι ὁ γράφας, ὡς γνωρίζων καλῶς τὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, θὰ εἶναι ἢ ὁ Φιλήμων ἢ ὁ Νερουλὸς ἢ ἄλλος τις Κωνσταντινουπολίτης, πάντως ὅμως θεωρεῖ τὰ ἀπομνημονεύματα «συμβολὴν πολῦτιμον εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν παραμονῶν τῆς Ἐπαναστάσεως ὡς ἔργον μάρτυρος αὐτόπλου καὶ αὐτηκόου».

Κατὰ τὴν γνώμην μου ἀποκλείεται νὰ εἶναι συγγραφεὺς τῶν Ἀπομνημονευμάτων ὁ Ἰάκωβος Ρίζος Νερουλός, διότι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ θὰ ἐδέχετο νὰ κάμῃ τόσον λόγον περὶ τοῦ Λασσάνη, ὁ Νερουλός, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν *Histoire moderne de la Grèce* δὲν ἀναφέρει οὔτε κατ' ὄνομα τοῦτον, ἐν ᾧ ἦτο ἠναγκασμένος ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων νὰ πράξῃ τοῦτο. Ὁ Νερουλὸς πρὸ τῆς κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Μολδοβλαχίᾳ ἐπανειλημμένως εἶχεν ἐκφρασθῆ περὶ αὐτοῦ, μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ὅμως καὶ ὅτε διέμενεν εἰς Ἑλβετίαν καὶ Γαλίαν ἀπέφευγε συστηματικῶς εἰς τὰ δημοσιεύματά του καὶ νὰ ἀναφέρῃ ἀπλῶς τὸν Λασσάνην. Ἡ ἀντιπάθεια αὕτη τοῦ Νερουλοῦ ὀφείλεται εἰς τὴν ἥτταν αὐτοῦ κατὰ τὰς διπλωματικὰς διαπραγματεύσεις τοῦ Μιχαὴλ Σούτσου, ἡγεμόνος Μολδαβίας, καὶ τοῦ Ποστελνίκου Νερουλοῦ ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντου καὶ Γ. Λασσάνη ἀφ' ἑτέρου, σχετικῶς μὲ τὴν ὁργάνωσιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ ἐν Μολδαβίᾳ καὶ τὴν συμμετοχὴν τοῦ ἡγεμόνος εἰς ταύτην.

Ὁ ἡγεμὼν Μιχαὴλ Σούτσος εἰς ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Ἀλέξ. Ὑψηλάντην ἐκφράζεται ἐπαινετικώτατα περὶ τοῦ Λασσάνη: «... Εἰς τὸ Β' δηλαδὴ τὸ περὶ ἰνστρουζιόνων τοῦ κ. Γ. Λασσάνου, ἀποκρίνομαι, ὅτι εἰς ἄκρον μὲ ἤρρεσαν εἶναι νοδὸς ὀρθοῦ καὶ λαμπροῦ γεννήματα, νοδὸς δέ, εἰς δὴν

1. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, ἔνθ' ἀν. σελ. 144.

ἔχει τὰς ἐλπίδας τώρα δλον τὸ γένος μου (ὑπογραμ. ὑπ' ἐμοῦ). Τοῦτο ἀρκετὸς ἔπαινος μοὶ φαίνεται . . . »¹⁾).

Ὁ Κανδηλῶρος δέχεται ὅτι τὰ Ἀπομνημονεύματα εἶναι πράγματι τοῦ Νικολάου Ὑψηλάντου. Ταῦτα διακόπτονται ἀποτόμως μετὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ Ε' κεφαλαίου, ἐν ᾧ περιγράφεται ἡ μετάβασις τοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντου εἰς Μόσχαν τὸν Ἰούλιον τοῦ 1820²⁾ καὶ ἡ μὲν εἰσαγωγή ἐγράφη ἀσφαλῶς τὸ 1828, ἥτοι μετὰ τὴν ἀποφυλάκισίν των ἐκ τοῦ φρουρίου Mungatz καὶ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, ἐν τῷ κειμένῳ ὅμως (σ. 78) δηλοῦται ὡς ἔτος συγγραφῆς τοῦ ἔργου τὸ 1823. Κατὰ τὸν Κανδηλῶρον, ὁ συγγραφεὺς ἐκράτησεν ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ φυλακῇ τοῦ Μουγκάτς σημειώματα, τὰ ὅποια κατόπιν ἐξελθὼν ἀντέγραψεν, αἶφνης ὅμως τὸ 1928 κατὰ τὸ στάδιον τῆς κατατάξεως καὶ ἀντιγραφῆς τῆς ὕλης ἀπέθανε, ἀπολεσθεισὼν τῶν ὑπολοίπων σημειώσεων περὶ τῶν ἐφεξῆς γεγονότων.

Ἡ γνώμη τοῦ κ. Καμπούρογλου περὶ τῆς μὴ χρησιμοποίησεως τῶν Ἀπομνημονευμάτων ὑπὸ τοῦ Φιλήμονος δὲν φαίνεται ὀρθή³⁾ οὕτω π. χ. ἡ συνάντησις τοῦ Νικολάου Ὑψηλάντου μετὰ τῶν Ἑλλήνων στρατιωτικῶν τῶν μεταβαίνοντων εἰς Ρωσίαν πρὸς ἀναζήτησιν τύχης, τὴν ὁποίαν περιγράφει ὁ Φιλήμων εἰς τὸ Δοκίμιον Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τόμον Α' σελ. 19, εἶναι αὐτοουσία μετάφρασις τῶν « Ἀπομνημονευμάτων » σελ. 44.

Τὰ « Ἀπομνημονεύματα » ἔχουν μεγάλην σπουδαιότητα, διότι διαγράφουν εἰς ὀλίγας, ἀλλ' ἀδράς γραμμάς τὰ τῆς ἰδιαιτέρας καὶ τολμηρᾶς δράσεως τοῦ Λασσάνη, ἐξ οὗ γεγονότος οὗτος ἐπέσυρε τὴν μῆνιν ἐτέρων μελῶν τῆς Ἑταιρείας ἢ καὶ τῆς Ἀρχῆς, μὴ ἐγκρινόντων τὴν μεγάλην αὐτοῦ δραστηριότητα καὶ πρωτοβουλίαν.

Τὰ γεγονότα ἔχουν ὡς ἐξῆς: Κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1818 ὁ Ἀλέξανδρος καὶ Νικόλαος Ὑψηλάντης κατέβησαν εἰς τὸ Κίεβον πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς ἀδελφῆς αὐτῶν Αἰκατερίνης. Εἰς τὴν πόλιν ταύτην ἐφθασεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ Γαβριὴλ Κατακάζης, διὰ τὰ ἐπισκεφθῆ τὴν συγγενεύουσαν μὲ αὐτὸν οἰκογένειαν τῶν Ὑψηλάντων⁴⁾. οὗτος μεμνημένος ὧν, ἐνεπιστεύθη τὸ μυστικὸν εἰς τὸν Νικόλαον Ὑψηλάντην, ὅστις ὅμως δὲν ἔμεινεν ἱκανοποιημένος ἀπὸ τὰς ὀλίγας ἐξηγήσεις καὶ ἐζήτησε νὰ μάθῃ τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς Φιλ. Ἑταιρείας, πρᾶγμα βεβαίως ἀδύνατον.

Κατόπιν τοῦ γεγονότος τούτου ὁ Νικόλαος Ὑψηλάντης κατήχησε τὸν πρὸ αὐτοῦ ἀδελφὸν Γεώργιον, καὶ οὗτος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1819 τὸν πρὸ αὐτοῦ ἀδελφὸν Δημήτριον. Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἀπέφυγε τὴν τακτικὴν του συμμετοχὴν, πρὶν ἢ ἀποκαλυφθῶσιν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα⁵⁾. Ἀκολούθως ὁ Νικόλαος Ὑψηλάντης κατῆλθεν εἰς Ὁδησσὸν μετὰ τοῦ ἑξαδέλ-

1. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, ἐνθ' ἀν. σ. 285.

2. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, ἐνθ' ἀν. σ. 18.

φου του Ἰωάννου Μάνου, κατηχηθέντος παρὰ τοῦ ἰδίου καὶ ἐξενίσθη παρὰ τῇ κομῇσῃ Βούλγαρη, ἑλληνικῆς καταγωγῆς, ἀλλὰ ρωσικῶν αἰσθημάτων, ἡ ὁποία κόμησσα Βούλγαρη ἐγνώριζε τὸν Ὑψηλάντην ἐκ τῆς Πετρουπόλεως.

Ἀμέσως πολλοὶ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι ἐσύχναζον εἰς τὴν οἰκίαν της ἔσπευσαν νὰ βολιδοδοσκοπήσουν τὸν νέον συμπατριώτην των (pour sonder leur jeune compatriote)¹). Ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν, τοῦ ἔδωσαν νὰ ἐννοήσῃ τί ἐζήτουν παρ' αὐτοῦ· καὶ ὁ Ὑψηλάντης, ὁ ὁποῖος δὲν ἐζήτηε τι καλύτερον, ἀπεκαλύφθη εἰς αὐτούς. Πρὸς μεγάλην αὐτοῦ ἱκανοποίησιν ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπισκεπτῶν ηὔξήθη καὶ μετὰ αὐτῶν ἦσαν οἱ καθηγηταὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου (Ἑλληνομπορικῆς Σχολῆς), ὁ σεβαστὸς Βαρδαλάχος, ὁ Γεώργιος Γεννάδιος, ὁ Μακρῆς, ὁ Λασσάνης. Ἐκτὸς τοῦ Λασσάνη, οἱ ἄλλοι τρεῖς, ἂν καὶ δὲν εἶχον μνηθῇ, ἐγνώριζαν μολαταῦτα τὴν ὑπαρξίν μιᾶς Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας, ἡ ὁποία εἰργάζετο διὰ τὴν ἀφύπνισιν τῶν συμπατριωτῶν των. Μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς τῆς ἀναχωρήσεως περιεβάλλετο ἀπὸ ἓνα κύκλον φίλων, μετὰ τῶν ὁποίων συνεσκέπτετο, συνεσχεδίαζε καὶ ἐξεφράζετο ἕκαστος κατὰ τὸν τρόπον του.

Μεταξὺ τῶν ἐταιριστῶν τρεῖς ἦσαν, οἱ ὁποῖοι ἐπεσκέπτοντο τὸν Νικ. Ὑψηλάντην συχνότερον καὶ μετὰ τῶν ὁποίων ἐφαίνετο νὰ συνεννοῇται καλύτερον, ὥσως διότι μετ' αὐτῶν συνεταυτίζετο ἡ ἡλικία του. Οὗτοι ἦσαν ὁ νεαρὸς Ἀμβρόσιος, ὁ Τσουνῆς καὶ ὁ Λασσάνης. Εἰς αὐτοὺς μόνον ἀπεκάλυψε νὰ ἔνα μέρος τῶν σχεδίων του καὶ φαίνεται ὅτι ἐπεδοκιμάσθη ὑπ' αὐτῶν «... parce que le dernier lui avait même promis de venir dans le temps de contrats à Kiew pour l'aider à l'exécution de ces mêmes projets; et pendant son séjour à Odessa»· ἐνταῦθα πρόκειται περὶ τοῦ Λασσάνη, μετὰ τοῦ ὁποίου ὁ Νικ. Ὑψηλάντης συνεδέθη στενωτέρω.

Ὁ σχηματισθεὶς περὶ τὸν Νικόλαον Ὑψηλάντην κύκλος τῶν Φιλικῶν ἐν Ὁδησσῷ ἀνέλαβε πρωτοβουλίαν δράσεως ζωηράν. Ψυχὴ τῆς ὅλης κινήσεως ἦτο ὁ Λασσάνης. Ὁ Ἀντώνιος Τσουνῆς ἀπεστάλη μετὰ συστατικῶν ἐπιστολῶν εἰς Βουκουρέστι, ἐπιφορτισθεὶς νὰ κατηχήσῃ τὸν Γεώργιον, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Μάνου, καὶ τὸν Γρηγόριον Σούτσον, ἀνεψιὸν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Ἀλεξάνδρου Ν. Σούτσου καὶ τὸν Ἰάκωβον Ρίζον Ραγκαβῆν.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κατὰ τὴν περιοδείαν του ταύτην ὁ Ἀντώνιος Τσουνῆς θὰ ἐμύησε καὶ τὸν Ἰακωβάκη Ρίζον Νερούλόν, τὸν πρωθυπουργὸν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας Μιχαὴλ Σούτσου. Ὁ Ἰ. Ρ. Νερούλδος εἰς τὴν Histoire Moderne de la Grèce κλπ. περιγράφει διὰ μακρῶν τὴν μύησίν του εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν, χωρὶς ν' ἀναφέρῃ τὸν Λασσάνην, ἐνεργεῖαις τοῦ ὁποίου ἐπετυγχάνετο ἡ μύησίς του. Σημειωτέον ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο ὁ

1. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ, Memoires σ. 51.

Νερούλδς ἔγραψε κατὰ τὸ 1828 καὶ ἐξέδωκεν ἐν Γενεύῃ. «...J' étais alors en Moldavie, au service de l' Hospodar Michel Soutzo. Environ sept mois avant de l' insurrection, un Grec du Péloponèse, nommé Antoine Tzouny, arriva de Saint - Pétersbourg à Jassy, capitale de Moldavie...». Ἐν συνεχείᾳ ὁ Νερούλδς γράφει ὅτι ὁ Τσουνῆς τῷ ἐνεχείρισεν δύο ἐπιστολάς τοῦ Ἀλέξ. Ὑψηλάντου, ἡ δευτέρα τῶν ὁποίων ἦτο συμβολικὴ γεγραμμένη δι' ἀριθμῶν διὰ ταύτης ἐξίτη παρὰ τοῦ Νερούλου μίαν συνάντησιν παρὰ τὸ Lazarest, χωρίον κείμενον εἰς τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Προύθου.

Εἰς τὰ « Ἀπομνημονεύματα τοῦ Νικολ. Ὑψηλάντου » ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρει ὅτι ἔλαβεν ἐπιστολὴν παρὰ τοῦ Τσουνῆ ἀγγέλλοντος ὅτι ἐπέτυχεν νὰ μύσῃ τὸν Ποστέλνικον τοῦ Ὁσποδάρου Μιχαὴλ Σούτσου I. Ρίζον Νερούλδον. Ἡ μύησις τοῦ Νερούλου ἔγινε, ὡς ἀναφέρει ὁ ἴδιος, ἐπὶ μῆνας πρὸ τῆς κηρύξεως τῆς Ἐπαναστάσεως, δηλ. τὸν Αὐγούστον τοῦ 1820, ἐποχὴν καθ' ἣν ὁ Ἀλέξ. Ὑψηλάντης εἶχεν ἀναλάβει τὴν γενικὴν Ἐπιτροπείαν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Πρὸς τί λοιπὸν ἡ ἀναφορὰ αὕτη τοῦ Τσουνῆ περὶ ἐπιτυχίας τῆς ἀποστολῆς του ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Νικόλαον Ὑψηλάντην καὶ οὐχὶ πρὸς τὸν Γενικὸν Ἐπίτροπον Ἀλέξανδρον, τοῦ ὁποίου δύο ἐπιστολάς ἐνεχείρισεν εἰς τὸν Νερούλδον; Ἀνάγκη νὰ δεχθῶμεν ὅτι οἱ Νικ. Ὑψηλάντης, Λασσάνης, Τσουνῆς ἀφ' ἑνὸς καὶ Ἀλέξ. Ὑψηλάντης ἀφ' ἑτέρου συνεργάζονται στενῶτα καὶ ὅτι ὁ τελευταῖος ἐργάζεται ἐντόνως διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν σχεδίων τῆς ομάδος Νικ. Ὑψηλάντη - Λασσάνη, τὰ ὁποῖα σχέδια ἤδη θεωρεῖ τὰ μᾶλλον ἐνδεδειγμένα διὰ τὴν περίστασιν. Ἡ περίπτωσις τῆς μύησεως τοῦ Νερούλου μαρτυρεῖ περὶ τῆς ταυτότητος τῶν ἀντιλήψεων καὶ τῆς ὁμοφωνίας τῶν ἐνεργειῶν. Ὁ Ἀλέξ. Ὑψηλάντης διὰ τῆς ἀναλήψεως τῆς Ἀρχηγίας ἐγεφύρωσε τὸ μεταξὺ τῶν δύο κύκλων τῶν Ἑταιριστῶν ἐν Ὁδησσῷ ὑφιστάμενον χάσμα· μολαταῦτα φαίνεται ὅτι προσεκολλήθη στενότερον πρὸς τὸν κύκλον Ὑψηλάντου - Λασσάνη. τὰς ἐπιδιώξεις τοῦ ὁποίου κύκλου ἐθεώρει ὡς ὀρθοτέρας. Ἐπόμενον εἶναι ὡς ἐκ τούτου νὰ ἐδημιούργησεν ἡ στάσις τοῦ αὐτοῦ μικρὰς τινας ἀντιπαθείας.

Χαρακτηριστικὸν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου εἶναι τὸ ἑξῆς: Εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην (Τμήμα χειρογράφων) εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 2708 - 6360 χειρόγραφον ὑπάρχει ἀντίγραφον τῆς περιφώμου « ἡμερησίας διαταγῆς » τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν Μολδοβλαχίᾳ Ἀλέξ. Ὑψηλάντου, δι' ἧς οὗτος καυτηριοῖ τοὺς προδότας καὶ δειλοὺς στρατιώτας του). Εἰς τὸ ἀντίγραφον τοῦτο ὑπάρχει μία προσθήκη μὲ τὸν τίτλον « Κατὰ τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Ἐπαναστάσεως », τὸ κείμενον τῆς ὁποίας ἔχει ὡς ἑξῆς: « Ἀ, καὶ ἐνδοξε Ὑψηλάντη, εἶχες πολὺ δίκαιον νὰ ὀργισθῇς καὶ καταρασθῇς τοὺς προδόσαντάς σε! Ἀλλ' ἡ αἰτία τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων καταστάσεως, εἶναι ἡ

ὥς μὴ ὤφειλε, ὀλίγη προσοχή Σου. Δὲν ἔπρεπε νὰ ἀπομονωθῇς ἀπὸ ἐκείνους, οἱ ὅποιοι Σὲ προσεκάλεσαν εἰς τὴν Ἀρχηγίαν, διότι οὗτοι μόνον ἐνδιεφέροντο παντὸς ἄλλου κ' ἔμελλον νὰ Σὲ διαφυλάξουν ἀπὸ πάντα κίνδυνον καὶ πᾶσαν προδοσίαν. Ἀνάγκη ἦτον μεγαλόψυχε Ἀρχηγέ, εἰς τὴν κατ' αὐτῶν σκευωρηθεῖσαν συκοφαντίαν νὰ κάμῃς ὅ,τι ἔκαμιν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος πρὸς τὸν ἱατρόν του, καὶ οὕτως ἤθελες σῶση καὶ τὸν σκοπόν, ὅστις σὲ ἐνεπιστεύθη, καὶ τὴν Πατρίδα, ἣτις ἐὰν δὲν ἤθελε τύχη νὰ ἔχῃ ἐν ἑαυτῇ τὸ στοιχεῖον τῆς ὑπάρξεώς της, ἤθελεν ἀναντιρρήτως ἀπολεσθῇ ἀνευ Ἀρχηγοῦ».

Τὸ χειρόγραφον τοῦτο δὲν γνωρίζω ἂν ἔχῃ δημοσιευθῇ· δι' αὐτοῦ ὁ ἀνώνυμος συντάκτης τῆς προσθήκης ταύτης ὑπαινίσσεται τὴν παραγκλώνισιν πολλῶν Φιλικῶν, ὡς ἐπίσης τὴν ἠθικὴν καταδίκην τῶν Φαναριωτῶν Γεωργίου Μάνου, Γρηγορίου Σούτσου καὶ Νικολάου Σκούφου¹⁾.

Ἄλλ' ὡς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν συνέχειαν τῶν γεγονότων.

7. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Νικόλαος Ὑψηλάντης πληροφορηθεὶς παρὰ τῶν φίλων του ὅτι ὁ Ἀθανάσιος Σέκερης εἶχε τὸν κατάλογον τῶν μελῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ἐξήτησε νὰ μάθῃ σχετικῶς. Ὁ Λασσάνης ἀνέλαβε νὰ μεταβῇ καὶ νὰ ζητήσῃ τοῦτον, βέβαιος ὦν ὅτι ὁ Σέκερης δὲν θὰ τῷ ἡρνεῖτο τοιοῦτό τι· ἀλλὰ δὲν ἐπέτυχε τίποτε καὶ ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν, ὅτι εἶχε διαταγῇ νὰ μὴ ἐμπιστευθῇ εἰς κανένα, πλὴν ἐὰν ἐλάμβανε τὴν ἄδειαν πρὸς τοῦτο παρὰ τῶν ἀνωτέρων του. Τὴν ἐπαύριον ὁ Σέκερης ἐπεσκέφθη προσωπικῶς τὸν Ν. Ὑψηλάντην εἰς τὴν οἰκίαν του καὶ τοῦ ἐξήτησε μυριάκις συγγνώμην, διότι δὲν εὗρίσκετο εἰς θέσιν νὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἐπιθυμίαν του, ὡς ἐκ τοῦ ὅτι δὲν ἐτόλμα νὰ παραβιάσῃ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον τοῦ εἶχεν ἀπαγορευθῇ αὐστηρῶς ἐπὶ κινδύνῳ αὐτῆς ταύτης τῆς ζωῆς του.

Ὁ Νικ. Ὑψηλάντης ἐξακολουθεῖ εἰς τὸ «Mémoires»:

«... Il faut au reste lui rendre justice; ce n'est pas qu'il ait hésité à le donner à N: Ypsilanti, au contraire il en avait bien le désir avant qu' on lui en eût fait la proposition, mais il avait craint que N. Ypsilanti ne l'eût communiqué à Lassanis précisément à celui dont il s'était servi pour commissionnaire; à celui que les Chefs et leur agent le regardaient de très mauvais oeil, depuis l'histoire de Jassi, et lui en voulaient comme à une homme qui aimait l'intrigue et les troubles.... »²⁾.

1. ΕΥΑΓ. ΤΖΙΑΤΖΙΟΥ, «... Qui me protégea? » Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον Ν. Σφενδόνη 1938 σ. 225-223.

2. Ποία ἡ περίφημος «histoire de Jassi» δὲν ἠδυνήθηεν νὰ ἐξακριβώσω, μολονότι ἀνεδίφησα σχεδὸν ὁλόκληρον τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν τῆς ἱστορικῆς ταύτης περιόδου. Ὁ Φιλήμων δὲν ἀναφέρει τι οὔτε ἄλλος τις. Ὁ Νέγκρης ἐν τῷ ἀνωτέρῳ καταχωρουμένῳ ὑπομνήματι κάμνει ἀσαφεῖς τινὰς ὑπαινιγμοὺς περὶ τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ Λασσάνη, ἐκ τῶν ὁποίων ὁμως δὲν δυνάμεθα νὰ πορισθῶμεν τι τὸ θετι-

Καθ' ὃν χρόνον ὁ Νικόλαος Ὑψηλάντης εὐρίσκετο ἐν Ὁδησσῷ συνεφωνήθη ὅπως ὁ Λασσάνης μεταβῇ εἰς Κίεβον πρὸς συνάντησίν του, ἣτις ὁμως μετάβασις δὲν ἐπραγματοποιήθη. Ὁ Λασσάνης παραμένει εἰς Ὁδησσόν, ὅπου ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κύκλου τῶν φίλων του ἑταιριστῶν ἐργάζεται παραλλήλως πρὸς τὴν Ἀρχήν, ἀλλ' ἐντονώτερόν πως.

Ἡ σύμπληξις τοῦ ὁμίλου τούτου ἐν Ὁδησσῷ ἠρέθισε τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ὡς ὑπονόησαντας τὸν σχηματισμὸν ἐτέρου κέντρου, καὶ τὸν ἐρεθισμὸν αὐτῶν περιώρισαν ἰδίως κατὰ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ κύκλου Λασσάνη καὶ Τσουνή, οἱ ὅποιοι καὶ ἦσαν οἱ πρωταίτιοι τῆς κινήσεως. Τί ἦτο ἡ ὀργάνωσις αὕτη καὶ ποιοὶ οἱ σκοποὶ τῆς; διέφερον τῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας; ἀσφαλῶς ὄχι· ἀλλὰ θετικόν τι περὶ τούτου δὲν δύναται νὰ λεχθῇ. Ὁ Λασσάνης, ὡς ἀνέφερον καὶ ἀνωτέρω, ἐσιώπησε καὶ οὐδαμοῦ ἐποίησατο μνεῖαν τῆς δρασεώς του ὡς φιλικοῦ. Μήπως τὸ αὐτὸ δὲν ἔπραξε καὶ ὁ ἰδρυτὴς Νικόλαος Σκουφᾶς;

Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀρχηγοὶ τῆς κινήσεως κατηγοροῦν τὸν μὲν Λασσάνην ὡς ραδιοῦργον καὶ καταχρώμενον τῆς νεότητος τοῦ Νικολάου (ὡς ἔαν ὁ ἴδιος ἦτο μεσῆλιξ!) καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ὑψηλάντου· διὰ τοῦτο ἐσκέπτοντο καὶ περὶ αὐστηρῶν κατ' αὐτοῦ μέτρων καὶ αὐτῆς ἀκόμη τῆς θανατώσεώς του¹). Τὸν δὲ Τσουνήν κατηγοροῦν ὡς δεχθέντα τὴν εἰς τὸ Βουκουρέστιον ἀποστολὴν ἄνευ τῆς γνώσεως καὶ ἀδείας αὐτῶν καὶ ἐξηγηθέντα μετὰ τῶν περὶ τὸν ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον Σοῦτσον, τὸν ὅποιον ἐθεώρουν ἀμφίβολον, ὡς φιλότουρκον καὶ ὁπαδὸν τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς.

Πάντα ταῦτα μανθάνομεν ἐκ τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Νικ. Ὑψηλάντου, ὅπου εἰς μίαν ἐπιστολὴν ἀπευθυνομένην πρὸς τὸν Γαβριὴλ Καρκαῶζην ἐκτίθεται ἡ προξενηθεῖσα ἐντύπωσις ἐκ τῶν συνωμοτικῶν κινήσεών του ἐν Ὁδησσῷ μετὰ τοῦ Λασσάνη καὶ Τσουνή. Ἴδου τὸ κείμενον ἐν μεταφράσει: «... Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ εὔρον τοὺς ἑταιριάρχας εἰς ἄκρον ἐξωργισμένους καὶ ὀνειροπολοῦντας (σχεδιάζοντας)· θὰ ἔπρεπε νὰ τοῖς εἶχε συμβῇ κάποια ἀτυχία, καὶ μετῆλθον ὅλα τὰ μέσα, χάρις εἰς μερικοὺς φίλους μου, διὰ νὰ μάθω τὴν αἰτίαν. Ἐμαθα λοιπὸν πῶς ἐσκέπτοντο διὰ θανατώσεις! ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ Τσουνή εὐρίσκετο ἐν κινδύνῳ· καὶ τὸ ἴδιον συνέβαινε μὲ τὴν τοῦ Λασσάνη. Τοὺς κατεδίωκον τὸν μὲν πρῶτον, διότι ἐπέδειξε μεγάλην δραστηριότητα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τοῦ Μάνου, τὸν δὲ δεύτερον διότι συνήνεσεν εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ ἰδίου Ὑψηλάντου νὰ μεταβῇ εἰς Κίεβον. Διότι, ἰσχυρίζοντο, ὁ Πρίγκηψ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος, ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας, ἦτο Τοῦρκος τὴν ψυχὴν καὶ θὰ παρέδιδε τὴν Πατρίδα

κόν. Ἰδε καὶ ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ, ἐνθ' ἀν. σ. 51-53 καὶ ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, Δοκίμιον τόμ. Α' σ. 22.

1. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, ἐνθ' ἀν. σ. 22.

καὶ τὸν Θεόν του εἰς τὴν Πόρταν· ἐὰν ἕνας ἀπὸ τοὺς κυρίους αὐτοὺς, τοὺς ὁποίους ὁ Τσουνης ἀνέλαβε νὰ μύσῃ εἰς τὴν Ἑταιρείαν, ἤρχετο νὰ τοῦ ἐμπιστευθῇ ἕξ ἀπερικοπεῖας τὸ σπουδαῖον μυστικόν; **Καὶ διότι ὁ Λασσάνης καταχρώμενος τῆς νεότητος καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ Νικ. Ὑψηλάντου παρέσυρεν αὐτὸν εἰς τὰ σχέδιά του, ἐκμεταλλευόμενος τὸ ὄνομά του καὶ τὸ τῶν προγόνων του εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν του (καὶ γνωρίζομεν ἤδη τίνος φύσεως ἦσαν οὗτοι) καὶ θὰ ἐτελείωνεν ἐγκυκλοπαιδῶν αὐτὸν καὶ τοὺς ἰδιτικούς του εἰς μίαν μεγάλην ἀμηχανίαν¹).** Εἰς ταῦτα, ἀνεφώνησα, ἐν ὀνόματι τοῦ ἱερωτέρου αὐτῶν πράγματος, νοουθετήσατε αὐτοὺς νὰ προσέξουν! θὰ παρέρβαινον τοὺς νόμους τοῦ ἀνθρωπισμοῦ! Ἐρχομαι ἀπὸ τὴν Ὁδησόν! ἤλθον νὰ ἐπισκεφθῶ τὸν Ν. Ὑψηλάντην καὶ νὰ πραγματοποιήσω μίαν συνδιάλεξιν μετ' αὐτοῦ! Ἰδοὺ μὲ τί εὐχαριστεῖσθε: καὶ διηγῆθην εἰς αὐτοὺς ὅλα ἐκτὸς ἐκείνου, τὸ ὅποιον μοὶ ἦτο ἀπηγορευμένον νὰ εἴπω. Ἐπειτα προσέθεσα, ἐὰν ὁ Ν. Ὑψηλάντης ἦτο νέος, δὲν θὰ ἠδύνατο κανεὶς νὰ εἴπῃ ὅτι στερεῖται καὶ κεφαλῆς· εἶναι αὐτός, εἶναι οἱ ἀδελφοὶ του, εἶναι οἱ γονεῖς του, οἱ ὅποιοι σὰς ὑπεστήριξαν μέχρι τοῦδε, ἐνδιεφέρθησαν περισσότερο ἀπὸ σὰς διὰ τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους· ὅλα τὰ κακὰ τὰ ὅποια ἠδυνήθητε νὰ κάμετε εἰς αὐτὸν διὰ τῶν ψευδῶν θορύβων, τὰ ἐξουδετέρωσε διὰ τῶν χρηστῶν συμβουλῶν του· ἐμπιστευθεῖτε αὐτοὺς καὶ ὅλα θὰ βαίνουν πρὸς τὸ καλύτερον· ἀναθέσατε εἰς τὰς χεῖράς των τὰ ἡνία τῆς Ἑταιρίας· θὰ διευθύνουν αὐτὴν καλύτερα ἀπὸ σὰς. Ὁ καιρὸς πλησιάζει· τὸ ἔθνος κραυγάζει· τί περιμένετε; ψηλαφεῖτε ματαίως· τίποτε περισσότερον δὲν θὰ δυνηθῇτε νὰ κάμετε· ἀπεναντίας ὅλα θὰ χειροτερεύσουν εἰς τὸ μέλλον. Πράγματι, οἱ πλησιέστερον διακείμενοι πρὸς τοὺς Ἀρχηγούς, ἀνέλαβον νὰ ἐπαναλάβουν τὰς συμβουλὰς μου, ἀλλὰ τὰς ἀπέρριψαν μετ' ἀλαζονείας καὶ ἐπέμενον πάντοτε εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων μέσα εἰς τὰ αἰμοβόρα στήθη των. Ποῖον νὰ ἀποστείλω; οἱ ἴδιοι ἐφοβοῦντο τὴν σκιά των! καθ' ὃν χρόνον ἦσαν ἀπασχολημένοι νὰ συσκέπτονται περὶ τῶν τοιούτων, ἔλαβον εἰδήσεις ἀπὸ τὴν Ἡπειρον, αἱ ὅποιαi ἐπέσυρον τὴν προσοχὴν των πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην...». Περαιτέρω ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ περὶ τοῦ κινήματος τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι ὁ Λασσάνης ἦτο ὁ ἡγήτωρ τῆς ἐτέρας ὁμάδος τῶν φιλικῶν· τὸ γεγονὸς τὸ μαρτυρεῖ ὁ ἴδιος ὁ Νικ. Ὑψηλάντης.

8. Ἡ δοῶσις τοῦ Λασσάνη, ἐνθουσιωδেষτάτου νέου ἀλλ' ἐν πολλοῖς ἀτιθάσσου, παρώργιζε πολλοὺς, οἱ ὅποιοι ἐφαντάζοντο ὅτι πιθανὸν οὗτος διὰ τῆς τακτικῆς του νὰ βλάβῃ παρὰ νὰ ὠφελῇ τὴν ὑπόθεσιν τῆς Ἑταιρίας. Ἡ τακτικὴ του αὕτη δὲν δύναται νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ὀφείλεται εἰς ἄμετρον φι-

1. Ὑπογραμμισμένα ὑπ' ἐμοῦ.

λοδοξίαν· διότι ἂν ἐκινεῖτο ἀπὸ ἐλατήρια φιλοδοξίας δὲν ἦτο δύσκολον εἰς αὐτὸν νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἐπιθυμίας, λαμβάνων μέρος καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἀρχὴν πρὸ τῆς ἀναλήψεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντου, ὅπως τοῦτο ἐπέτυχον διὰ τῆς τυχοδιωκτικῆς τῶν πολιτικῆς ἄλλοι.

Τὰ αὐστηρὰ μέτρα κατὰ τοῦ Λασσάνη εὐκολον εἶναι νὰ φαντασθῇ τις ὅποια θὰ ἦσαν. Δὲν εἶναι ἐξηκριβωμένον ἂν ἐλήφθῃ κατ' αὐτοῦ καὶ ἡπιόν τι μέτρον· ἀσφαλῶς οἱ περὶ τὴν Ἀρχὴν τελικῶς θὰ ἐπέισθησαν ὅτι ἡ ἐνθουσιώδης δρᾶσις τοῦ Λασσάνη ὠφέλει τὴν Ἑταιρείαν, ἴσως δὲ νὰ μὴ ἐτόλμῃσαν νὰ χρησιμοποιήσωσι τι κατὰ προσώπου, τὸ ὅποῖον ἀπῆλαυε τόσης ἐκτιμήσεως καὶ ἀγάπης ἐκ μέρους τῶν ὁπαδῶν καὶ φίλων του.

Ὁ Φιλήμων¹⁾ γράφει ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου τὰ ἐξῆς σύντομα καὶ ἀσαφῆ: «... *Ἐν τοιαύτῃ ἀνησυχίᾳ εὗρον τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑταῖροι τινες καταβάντες ἐκ τῆς Ὁδησοῦ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἐβεβαίωσαν δὲ περὶ μὲν τοῦ Λασσάνη, ὅτι οὐδεὶς ἀκολουθεῖ τὰς ἰδέας τούτου, οἷας ἂν ἔχῃ...*» (ὑπογραμ. ὑπ' ἐμοῦ).

Κατὰ τὸν Φιλήμονα ἐν Ὁδησοῦ δὲν ἀπεδίδετο μεγάλη σημασία εἰς τὰς κινήσεις τοῦ Λασσάνη, τοῦτο ὅμως δὲν ἡμπόδιζε καθόλου τοὺς ἀντιπάλους του νὰ σκέπτονται διὰ θανατώσεις. Ἀσφαλῶς ὁ Λασσάνης καὶ οἱ περὶ αὐτὸν θὰ ἀπεδοκίμαζον τὴν προσφυγὴν εἰς τὸ ἔσχατον μέσον²⁾.

Σπουδαιότητ' ἄμεσος μαρτυρία ἀποτελοῦσα ἀναμφιβόλως ἀποδοκιμασίαν τοῦ ἀπανθρώπου μέσου θανατώσεως — πολλάκις δὲ ἀδίκως — εἶναι ἡ ὑπὸ τοῦ Νικ. Ὑψηλάντου εἰς τὰ ἀπομνημονεύματα συγκινητικὴ περιγραφὴ τοῦ τυφεκισμοῦ τοῦ Νικολάου Γαλάτη³⁾, μὲ τὸν ὅποιον ἀσχολεῖται εἰς πολλὰς σελίδας τοῦ ἔργου του. Ἰδοὺ ἡ περιγραφὴ: «... Enfin, après une heureuse traversée, ils arrivèrent dans la Moree, où il fut accueilli

1. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, ἔνθ. ἀν. σ. 22.

2. Ὁ Ν. ΒΕΗΣ, εἰς τὴν μελέτην του «Γεωργίου Λασσάνη ἀφιέρωμα εἰς τὸν Ρήγαν Βελεστινλῆν-Φεραῖον καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ θανόντας» δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 290|15 Ἰανουαρίου 1939 τεύχος τῆς «Νέας Ἑστίας» γράφει τὰ ἀκόλουθα: «... Ὁ Γεώργιος Λασσάνης ὡς Φιλικὸς ἀνεδεῖχθη ἀκαταπόνητος λειτουργὸς τοῦ ἀπορρήτου σκοποῦ καὶ προπονητῆς τῶν ψυχῶν διὰ τὸν μέλλοντα Ἀγῶνα· συνέτεινε πολὺ καὶ αὐτός, ὥστε ἡ Ὁδησὸς νὰ γίνῃ κέντρον Φιλικῶν. Ἐκ παρεξηγήσεως δὲ παρὰ τινων ἐπιστεῦθη, ὅτι δῆθεν ὁ Γεώργιος Λασσάνης μετὰ τοῦ Πελοποννησίου Ἀντωνίου Τζούνη προετίθετο νὰ ἰδρύσῃ ἰδίαν ἀρχὴν ἐπὶ βλάβῃ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας...» (ὑπογρ. ὑπ' ἐμοῦ). Ὁ Ν. Βέης διὰ τῆς ἀνωτέρω περικοπῆς ἀπαντᾷ εἰς τὴν μελέτην μου ταύτην, ὅτε αὕτη εὐρίσκετο εἰς χεῖρας τοῦ κ. Χάρη πρὸς δημοσίευσιν εἰς τὴν «Ν. Ἑστίαν», ἀποφυγών, ἄγνωστον διὰ ποίους λόγους, νὰ εἴπῃ ποιοὶ ὑπεστήριξαν εἰς τὸ παρελθὸν καὶ ὑποστηρίζουν ἐν τῷ παρόντι τὴν ἀποψιν τῆς δημιουργίας ἐτέρου κύκλου Φιλικῶν, ἐτέρας Ἀρχῆς, μολοντί ἐν τέλει τῆς ἀνωτέρω περικοπῆς παραπέμπει εἰς ἀνύπαρκτον ὑποσημείωσιν.

3. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ, ἔνθ' ἀν. σ. 17-18.

par le dernier à bras ouverts; bientôt vinrent les reunions, suivies de diners, de toasts; puis, accompagnés d'autres amis, ils allèrent tous ensemble à la campagne; de vallons en vallons de collines en collines, ils arrivèrent à l'ombre d'un superbe platane où Galatis, après avoir chanté des hymnes patriotiques, lutté, sauté, jeté des pierres, eut aussi l'envie de grimper sur l'arbre. Mais quel fut son sort! pendant qu'il s'efforçait d'embrasser l'arbre, comme le seul témoin qui devait prouver après sa mort son innocence, sa fidélité et son zèle pour la patrie, un tromblon fut déchargé dans son dos par un ami. C'est ce même arbre qui, des ses rameaux touffus et sombres, couvré à présent ses cendres et que, sur son écorce sillonnée par la foudre, plusieurs de ses concitoyens se proposent, en guise d'épithaphe de graver les dernières paroles qu'il prononça en rendant l'âme: que vous ai-je fait?!»¹).

Ἡ περίπτωσις Λασσάνη καὶ Τσουνή δὲν εἶναι ὁμοία μὲ τὴν τοῦ Νικ. Γαλάτη· διότι ὁ Γαλάτης ἴσως ἐξετρέπετο εἰς πράξεις ἐξικνουμένας μέχρι προδοσίας, ἔστω καὶ ἐξ ἐπιπολαιότητος, δι' ἣν διαγωγὴν καὶ ἐθανατώθη ἐν Ἐρμιόνῃ τῆς Ἀργολίδος ὑπὸ τοῦ Νικ. Τσακάλωφ καὶ τοῦ Δημητροπούλου. Ἡ κίνησις Λασσάνη δὲν πρέπει ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ θεωρηθῇ ὡς προδοτικὴ, ἀλλ' ἀπλῶς ὡς ἀντιστρατευομένη τὴν τῆς Ἀρχῆς, ἡ ὁποία ἐδείκνυε χαρακτηριστικὴν συντηρητικότητα. Ὁ Λασσάνης ἦτο ὑπὲρ τῆς ἀμέσου δράσεως, διότι αἱ περιστάσεις ἀπῆλθον τοῦτο καὶ ἐπίστευεν ὅτι πᾶν μέσον ἐξυπηρετικὸν τῆς ὑποθέσεως θὰ ἔπρεπε νὰ τεθῇ εἰς κίνησιν. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ συμπεριφορὰ του αὕτη ἀπέκλεισε τὴν συμμετοχὴν του εἰς τὴν «Ἀρχήν» μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντου ἀναλήψεως τῆς Ἑνικῆς Ἐπιτροπείας, ὁπότε ὁ Λασσάνης εἶχε τὴν βαρύνουσαν γνώμην ἐν ταῖς κατευθύνουσαι τῆς Ἑταιρείας. Εἰς τὴν πρωτοβουλίαν αὐτοῦ καὶ τοῦ Ὑψηλάντου ὀφείλεται ἡ μύησις τῶν παραγόντων τῶν δύο Ἡγεμονιῶν, πολλοὶ τῶν ὁποίων, ἂν καὶ δὲν ἠνούνουν ἀπολύτως τὴν ἀπελευθερωτικὴν κίνησιν, δὲν ἀντέδρων ὁμως φθάνοντες μέχρι προδοσίας. Ἡ μύησις τούτων ἔγινεν ἀφορμὴ τῆς συγκρούσεως Λασσάνη-Ὑψηλάντου καὶ Ἀρχῆς.

Ὁ Ἀλεξ. Σοῦτσος εἰς τὴν *Histoire de la revolution Grecque*, Paris 1829, σελ. 20-21, γράφει τὰ ἐξῆς περὶ τοῦ Λασσάνη: «... Après le meurtre de Galatis, Anagnostopoulos paraît sur la scène. Il parvient à réunir à l'Hétérie Théodore Negris, alors secretaire de Charles Calimachis, hospodar de la Moldavie, mais bientôt brouille avec un certain Gatzos et Georges Lassanis, tous deux Hétéristes, il quitte

1. Πρβλ. καὶ ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΛΕΚΑΤΣΑ, Νικόλαος Γαλάτης καὶ Φιλικὴ Ἑταιρεία, Μάρτιος 1931, Καβάλλα.

son poste et rentre dans son obscurité. Ses rivaux se saisissent de l' Hétérie, et, grace aux soins d' un vénérable vieillard, nommé Andronicos, ils la propagent à Jassi et dans les principales villes de la Bes-sarabie ».

9. Ὁ Νικ. Ὑψηλάντης μὲ τὸν ἐξάδελφόν του Μάνον ἐπέστρεψαν τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1819 ἐξ Ὀδησοῦ εἰς τὸ Κίεβον, ὅπου καὶ ἀνέμενε πληρο-φορίας περὶ τῆς ὅλης κινήσεως. Ἐν Κίεβῳ ἐμυήθη εἰς τὸν Τεκτονισμόν ὁ Μάνος καὶ εἰς διάστημα δύο ἐβδομάδων ἀπέκτησε τὸν βαθμὸν τοῦ Διδασκάλου.

Ὁ Λασσάνης δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ μεταβῇ εἰς Κίεβον καθὼς εἶχε συμφωνηθῇ καὶ καθὼς ἀναφέρει ὁ Ν. Ὑψηλάντης: « Lassanis avait écrit à N. Ypsilanti encore avant les contrats qu' il ne pouvait pas venir comme il le lui avait promis, par la raison qu' il devait mettre en exécution au gymnase d' Odessa la fameuse école de Lancaster pour l' enseignement rapide de jeunes - garçons ».

Ὁ Ν. Ὑψηλάντης ἦτο μεμνημένος εἰς τὸν Τεκτονισμόν. Τὴν ἐποχὴν αὐτὴν φθάνει εἰς Κίεβον καὶ ὁ Γεώργιος Καντακουζηνός, τὸν ὁποῖον οἱ ἀδελφοὶ Νικόλαος καὶ Δημήτριος Ὑψηλάντης ἐπεθύμουν νὰ μύησουν εἰς τὴν Ἑταιρείαν· ἀλλὰ πρὶν πράξουν τοῦτο ἐσκέφθησαν νὰ μύησουν αὐτὸν εἰς τὸν Τεκτονισμόν. Πράγματι ἐμυήθη καὶ ἦτο τόσον μεγάλος ὁ ζῆλος του, ὥστε κατώρθωσεν ἐντὸς ἐβδομάδος ν' ἀποκτήσῃ καὶ τοὺς τρεῖς βαθμούς. Ἐνθου-σιώδης τύπος, ὡς ἦτο, ἐπρότεινεν εἰς τὸν Νικ. Ὑψηλάντην νὰ ιδρύσουν Ἑλ-ληνικὰς τεκτονικὰς Στοὰς εἰς τὴν Ὀδησὸν καὶ τὸ Κισνόβιον.

Ὁ Λασσάνης εἶχε μνηθῇ εἰς τὸν Τεκτονισμόν; πιθανώτατα, μολονότι οὐδαμόθεν ρητῶς μαρτυρεῖται. Ὁ τόσον στενὸς σύνδεσμος μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ν. Ὑψηλάντου δύναται ν' ἀποδοθῇ καὶ εἰς τὸ ὅτι, πλὴν τῆς κοινῆς προσ-παθείας διὰ τὴν ἐθνικὴν ἀφύπνισιν, ὑπῆρξε καὶ ὁ τεκτονικὸς δεσμός. Ὁ Λασσάνης εἶχε περιέλθει τὰς πόλεις τῆς Ρωσίας, ὅπου ὑπῆρχον τεκτονικαὶ Στοαὶ καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν ὁ ζωηρὸς καὶ ἀνήσυχος οὗτος χαρακτήρ νὰ ἔμεινε μακρὰν τοῦ Τεκτονισμοῦ. Ὁ ἴδιος δὲν ἀναφέρει τι, οὔτε εἰς τὸ « Ἀρχεῖον » ὑπάρχει στοιχεῖον τι, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο καὶ πόρρωθεν νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς τὴν διευκρίνισιν τοῦ ζητήματος τούτου.

10. Ἡ ὑπαρξίς ἐν τῇ κυρίως ἑδρᾷ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ἑτέρου κύ-κλου Φιλικῶν ὑπὸ τὸν Λασσάνην παραλλήλως πρὸς τὸν κύκλον τῶν παλαιῶν Φιλικῶν μακρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ βλάβῃ τὴν ὁργάνωσιν, ἐδημιουργεῖ ὅμως περι-πλοκάς ἐσωτερικὰς, καθ' ἣν ἐποχὴν ἐπεβάλλετο εἴπερ ποτε ἄλλοτε ὁ συνασπι-σμός τῶν ἐπαναστατικῶν δυνάμεων καὶ ἡ ἐνιαία κατεύθυνσις. Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης προέκυψεν ἡ περὶ ἑνὸς Ἀρχηγοῦ Ἰδέα, περὶ τῆς ὁποίας καὶ πολλαχόθεν διάφοροι ἔγραφον εἰς Κων)πολιν.

Περὶ τῆς διατηρήσεως τῆς ἐνότητος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ἔλαβον πρόνοιαν ἐνωρίτατα οἱ ἰδρυταί· διὰ τῆς ὑπογραφείσης ἐν Κωνσταντινουπόλει μεταξὺ αὐτῶν συνθήκης τῆς 22^{ας} Σεπτεμβρίου 1818, ἥτις ὠρίζετο ὑποχρεωτική διὰ τε τὰ ὑπάρχοντα καὶ τὰ παραληφθησόμενα μέλη.

Ἰδοὺ μερικὰ ἄρθρα τῆς συνθήκης ταύτης : ¹⁾

« Ἀγαθὴ τύχη. Οἱ ὑπογράφωντες, κινούμεντες ὅλην τὴν μηχανὴν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ μέλλοντες νὰ χωρισθῶσι, καθὼς ἐφάνη εὐλογον, λαμβάνων καθείς ἐτέραν διεύθυνσιν διὰ τὰς ὑποθέσεις τῆς ἰδίας, κρίνουσι καὶ ἀποφασίζουνε τὰ ἀκόλουθα, τὰ ὅποια θέλει τοὺς χρησιμεύσωσι κανόνες τῶν ἰδίων πράξεων καὶ τῶν σχέσεών των μὲ τοὺς ἄλλους.

Α^{ον} Οὐδεὶς ἀπὸ τοὺς κινούμεντας εἰς τὸ ἐξῆς δὲν θέλει ἐνεργεῖ ἢ πράττει πρὸς ἴδιον τέλος, ἀλλ' ὅλαι αἱ πράξεις του θέλουν εἶναι ὅλως διόλου διὰ τὴν Ἑταιρείαν. Εἰς αὐτὴν τὴν ὑποχρέωσιν ὑπόκεινται καὶ οἱ ἀπόντες, γνωρίζοντες καὶ λαμβάνοντες μέρος ὅπως οὖν εἰς τὴν κίνησιν κατὰ τὸ παρόν . . .

Β^{ον} Ὑποχρεοῦνται οἱ κινούμεντες νὰ εἰδοποιῶνται ἀναμεταξύ των διὰ τὰς πράξεις των, διαθέτοντες ἐκ συμφώνου διὰ τὰ χρήματα τῆς Ἑταιρείας πρὸς ὠφέλειαν αὐτῆς, καθὼς καὶ διὰ τὰ γράμματα, χωρὶς νὰ ἔχη οὐδεὶς τὸ δικαίωμα νὰ κατακρατῇ ἢ μεταχειρίζεται κατ' ἀρέσκειάν του.

Γ^{ον} Οὐδεὶς δὲν θέλει φανερώνει τὴν κινητικὴν Ἀρχὴν μήτε εἰς κανένα ἀπὸ τοὺς κινούμεντας, μήτε τὸν ἑαυτὸν του ὡς κινούμεντα, μήτε ὅτι ἤξεύρει τι περὶ τῆς Ἀρχῆς· δὲν θέλει ἐπιχειρησθῇ τι σχετικὸν ἀποστασίας γενικῆς ἢ μερικῆς χωρὶς τὴν συναίνεσιν καὶ τῶν ἄλλων κινούντων ἀδελφῶν. Εἰς περιστάσιν διαφωνίας αἱ περισσότεραι γινῶμαι ὑπερισχύουσι . . . ».

Ὁ Φιλήμων εἰς τὴν Σύντομον Βιογραφίαν τοῦ Ν. Σπηλιάδου, Ναύπλιον 1868, προσπαθὼν νὰ δικαιολογήσῃ τὸν Ν. Σπηλιάδην μνηθέντα εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν τὸ 1816 καὶ ὑποπεσόντα εἰς τὴν δυσμένειαν τῆς Ἀρχῆς, ἥτις εἶχεν ἀποφασίσῃ τὴν ἐξόντωσίν του, ἀναφέρων τὰ τῆς ἐξαπατήσεως (;) τοῦ Σέκερη ὑπὸ τοῦ Σκουφᾶ, γράφει ἐν σελ. 68 τὰ ἐξῆς : « . . . ὅθεν ὁ Σέκερης, ὡς λέγει, τὸν ἐσκέπασε, τὸν ὑπεστήριξε καὶ προσελήφθη καὶ αὐτὸς μέλος τῆς Ἀρχῆς, καὶ τὸν ἐθάρρυνε, καὶ ἐπομένως διετήρησε καὶ αὐτὸν καὶ ἄλλους, καὶ ὁ οἰκὸς του ἦτο κοινὸς διὰ τὸν Σκουφᾶν, τὸν Ἀναγνωστόπουλον, τὸν Χριστόδουλον Λωριώτην καὶ τὸν Γεώργιον Λασσάνην . . . ».

Εἰς ποῖα γεγονότα ἀναφέρονται ταῦτα δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξακριβώσω οὔτε καὶ εἰς ποίαν ἀκριβῶς χρονικὴν περίοδον. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὅμως συνάγεται ὅτι παρὰ τὰς προσωπικὰς διαφορὰς καὶ διενέξεις ἐπικρατεῖ σύμπτωσις.

11. Τὴν ἔκρυθμον κατάστασιν εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἑταιρείας ἦλθε νὰ θεραπεύσῃ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου ἀνάληψις τῆς Ἀρχῆς ἐν

1. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, ἐνθ' ἀν. σ. 23-24.

Πετροπόλει τὴν 12 Ἀπριλίου 1820. Ὁ Νικ. Ὑψηλάντης τὴν χαροποιὰν ταύτην εἵδῃσιν ἔμαθεν ἐξ Ὁδησσοῦ παρὰ τοῦ Σέκερη, ὅστις ἐπληροφόρει αὐτὸν δι' ἐπιστολῆς, ὅτι διὰ πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν Ἑταιρείαν δέον τοῦ λοιποῦ ν' ἀπευθύνεται εἰς τὸν ἀδελφόν του Ἀλέξανδρον, τὴν ἀνωτάτην Ἀρχήν. «...parcque c' était à eux. qu' appartenait déjà la suprématie;...»¹⁾, καὶ ἀργότερον ἐκ μιᾶς ἐπιστολῆς τοῦ Λασσάνη, ἐντὸς τῆς ὁποίας ὑπῆρχον δύο ἄλλαι δι' ἀριθμῶν γεγραμμέναι, ἀνοικταὶ καὶ ἀπευθυνόμεναι πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην «... et plus tard une autre encore de Lassanis, dans laquelle etaient incluses deux autres en chiffres, ouvertes et adressées à Al. Ypsilanti »²⁾.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ γεγονός τοῦτο τὰ πράγματα ἐν Ὁδησσῷ δὲν εἶχον εἰσέλθει εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ὁμαλότητος. Ἡ ἀνάδοδος ὄθεν τοῦ Ὑψηλάντου εἰς Ὁδησσὸν ἐπεβάλλετο ἐκ διαφορῶν λόγων ἀναφερομένων ὅχι μόνον περὶ τὸ οἰκονομικὸν ζήτημα, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν ἄμεσον ἀνταπόκρισιν μετὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥ ὁποία δὲν εὐρίσκετο εἰς ἀγαθὰς σχέσεις μετὰ τοῦ κύκλου τῶν Ἑταιριστῶν τῆς Ὁδησσοῦ, οὗτινος κύκλου, ὡς γνωστόν, προΐστατο ὁ Λασσάνης καὶ ὁ Τσουνής, ὁ δεύτερος τῶν ὁποίων ὅμως ἔλειπεν εἰς τὰς Ἡγεμονίας. Οἱ ἐν τῇ Ὁδησσῷ ἑταῖροι, ἂν καὶ εἰργάζοντο ὑπὸ τὸ αὐτὸ κοινὸν πνεῦμα, ἦσαν διηρημένοι ἱεραρχικῶς, μέρος μὲν συντεταγμένοι μετὰ τῶν πρώτων θεμελιωτῶν τῆς Ἑταιρείας, μέρος δὲ συγκροτοῦντες ἴδιον κύκλον ἐνεργείας. Τὸ δὲ περιεργότερον πάντων εἶναι, ὅτι οἱ αὐτοὶ διεφέροντο καὶ φιλολογικῶς εἰς Κοραϊστὰς καὶ Κωδρικιστὰς (ἢ Ἀντικοραϊστὰς) καὶ οὕτω ὑπῆρχον δύο διαιρέσεις, πολιτικὴ καὶ φιλολογικὴ³⁾.

Γεγονὸς εἶναι ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἐγεφύρωσε τὸ ὑφιστάμενον μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας χάσμα καὶ ἔφερε τὴν ποθητὴν ὁμαλότητα εἰς τὰς μεταξὺ αὐτῶν σχέσεις, ἴσως δ' ἐπανεφέρε τὴν Ἑταιρείαν εἰς τὸν εὐθὺν δρόμον, ἀπὸ τὸν ὁποῖον, κατ' ἄλλους, εἶχεν ἐκτραπῇ. Ἐνα τοιοῦτον ὑπαινιγμὸν κάμνει ὁ Λασσάνης εἰς τὸ ποίημά του «Πρῶτος ἐνθουσιασμός τῶν Ἑλλήνων», ἀπόσπασμα τοῦ ὁποίου παραθέτομεν κατωτέρω⁴⁾:

« Καὶ Νεανίας σήμερον λαμπρὸς Ἑλλήνων γόνος
μὲ πλοῦτη, δόξαν καὶ τιμὰς, μ' εὐνοίαν Ἡγεμόνος
ἀρνεῖται ὅσα εἴλιπεν, ἀρνεῖται ὅσα εἶχεν,

1 καὶ 2. ΚΑΜΠΟΥΡΟΓΛΟΥ, ἐνθ' ἀν. σ. 88-89.

3. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, ἐνθ' ἀν. σ. 73. Ὁ Φιλήμων, ὡς δείκνυται ἐκ τῶν ἀνωτέρω, θίγει τὸ ζήτημα τῆς μεταξὺ τῶν Ἑταιριστῶν διαφορᾶς, χωρὶς ὅμως νὰ ὑπεισέλθῃ εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ὑποθέσεως καὶ νὰ ἀναφέρῃ καὶ τὰς βαθυτέρας αἰτίας τῆς διαιρέσεως ταύτης.

4. Εὐρίσκεται εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Βουλῆς « Ἀρχεῖον Λασσάνη ».

- 30 ὡς καὶ τιμὴν κ' ὑπόληψιν — ναί ! — διακινδυνεύει,
καὶ μόνον τὴν φιλιότην του Πατρίδα νὰ λυτρώσῃ
ἀπὸ τὸ χεῖλος τοῦ κρημνοῦ, ἀπ' ὅλεθρον φρικώδη —
ἔργον ἀπρομελέτητον ἀνάκου σωφροσύνης — ¹⁾
προσέρχεται ἀφιλοκερδῶς εἰς τῆς Ἑλευθερίας
τὸν ἀκηλίδωτον βωμὸν δλόκαντος θυσία !
35 Κ' αὐτὴ του ἡ ἀπόφασίς τὴν ὑπαρξίν με δίδει . . . »

Ἐνα μῆνα πρὸ τῆς ἀναλήψεως τῆς Ἀρχηγίας ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου — δηλ. τὴν 10 Μαρτίου 1820 — ὁ Ὑψηλάντης ἔγραψε πρὸς τὸν Γ. Λασσάνην ἐπιστολὴν, τὸ κείμενον τῆς ὁποίας ὅμως οὐδαμοῦ ἀπαντᾷται. Ὁ Φιλήμων δὲν ἀναφέρει ταύτην, πρέπει ὅμως νὰ ἐγνώριζε ταύτην, διότι ἀσφαλῶς θὰ εὕρισκετο εἰς τὰ Ὑψηλαντικὰ Ἀρχεῖα — ἐκτὸς ἐὰν ἀπωλέσθῃ — τὰ ὁποῖα αὐτὸς πρῶτος ἐχρησιμοποίησε.

Εἰς ἀπάντησιν τῆς ἐπιστολῆς ταύτης σώζεται ἡ παρὰ Φιλήμονι ²⁾ καταχωρουμένη ἐπιστολὴ τοῦ Γ. Λασσάνη πρὸς τὸν Ἀλέξ. Ὑψηλάντην ὑπὸ χρονολογίαν 12 Μαΐου 1820, δι' ἧς καλεῖ τοῦτον νὰ κατέλθῃ εἰς Ὁδησσὸν διὰ ν' ἀντιληφθῇ ἰδίους ὅμμασι τὴν κατάστασιν εἰς ἣν ἔχουν περιέλθει τὰ πράγματα τῆς ὁργανώσεως. Τὸ κείμενον τῆς σημαντικωτάτης ταύτης ἐπιστολῆς ἔχει ὡς ἑξῆς :

« Συμπολιτα ἀξιοσέβαστε !

Δάκρυα χαρᾶς κατέβρεξαν τὰς παρειάς μου, ὅταν κατ' αὐτὰς ἔλαβα διὰ τοῦ ταχυδρόμου τὴν πρὸς με ἐπιστολὴν σου ἀπὸ 10 μαρτίου. Ἐμακάρισα τὴν φιλιότην ἡμῶν πατρίδα, ὅτι τὰ τέκνα της, ἂν καὶ μακρὰν ἀπὸ αὐτήν, ἂν καὶ περικυκλωμένα ἀπὸ τῆς δόξης τὴν λαμπρότητα, δὲν πασχίζουσι τόσον διὰ τὴν ἰδιαιτέραν καὶ προσωπικὴν αὐτῶν εὐτυχίαν, ὅσον διὰ τὴν κοινὴν τοῦ Γένους, τῆς δυστυχοῦς πατρίδος εὐδαιμονίαν. Ἐμακάρισα καὶ τὴν σεβαστὴν σκιάν τοῦ ἀειμήστου πατρὸς Σου, τοῦ φιλογενεστάτου ἐκείνου ἀνδρός, ὅτι ἄφησεν υἱοὺς μιμητὰς τῶν ἀρετῶν του καὶ ἀξίους κληρονόμους τῶν μεγάλων καὶ λαμπρῶν σχεδίων του. Ἡ προστασία, τὴν ὁποίαν ὑπόσχεσαι εἰς τὸ ἐν Σπάρτῃ μελετώμενον ἱερὸν κατάστημα, εἶναι μάρτυς τῆς καταφλεγούσης τὴν ψυχὴν Σου φιλοπατρίας. Ναί, σεβαστέ Ἀλέξανδρε ! τὸ στάδιον τῆς φιλοπατρίας εἶναι ὁ ἀσφαλέστατος ὁδηγὸς εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθανασίας. Ἄξιός δὲν εἶμαι νὰ Σε παροτρύνω. Θεμιστοκλεῖς, Λεωνίδαί, Θρασύβουλοι, Πελοπίδαι καὶ πάμπολλα ἄλλα τῶν ἀειμνήστων προπατόρων μας σεβαστὰ ὀνόματα εἶναι ἱκανὰ νὰ Σε παρακινήσωσι, διὰ νὰ ἀποδυθῇς εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀγῶνα. Ἐγὼ δὲ

1. Ὑπογραμμισμένα παρ' ἐμοῦ.

2. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, ἔνθ. ἀν. σ. 207.

εὐδαιμονέστατος θὰ νομισθῶ, ἐὰν καὶ τοῦ ἐλαχίστου ἀγαθοῦ πατριώτου δυνηθῶ ν' ἀκολουθήσω τὰ ἔχρη.

Ὅσον διὰ τὴν Ἀλληλοδιδασκικὴν ἢ Λαγκαστρικὴν μέθοδον δὲν εἶναι ἀναγκαία ἡ ἔλευσίς μου εἰς τὰ αὐτοῦ· διότι (καὶ δὲν ἀμφιβάλλω νὰ τὸ ἐπληροφορήθητε ἤδη διὰ τῶν ἐφημερίδων) τὸν δεκέμβριον ἔτι τοῦ παρελθόντος ἔτους **μετεργρῦθμισα ἐγὼ τὸ ἐδῶ κοινὸν σχολεῖον** τῶν ὁμογενῶν κατ' αὐτήν, καὶ κατὰ τὸ παρὸν **διδάσκονται εἰς αὐτὸ ἑκατὸν σαράντα μαθηταί**, ἀπὸ δύο διδασκάλους, τοὺς ὁποίους ἐπαράδοσα τὴν μάθησιν. Ἄλλῃ ὅμως αἰτία, ἀσυγκρίτως μεγαλυτέρας προσοχῆς ἁξία, καὶ ἡ ὁποία διὰ γραμμάτων δὲν ἡμπορεῖ νὰ κοινοποιηθῇ, θὰ μὲ ἐβίαζε, κατὰ τὴν γνώμην καὶ πολλῶν ἄλλων ὁμογενῶν ἑχεφρόνων, νὰ ἔλθω αὐτοῦ τὸ γρηγορώτερον· ἀλλὰ τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμά μου μ' ἐμποδίζει μὲ λύπην ὑπερβολικὴν τῆς καρδίας μου. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ σεβαστὸς ἀντάδελφός Σου ὁ φίλιτάτός μου Νικόλαος μ' ἔγραφέ ποτε, ὅτι ἐμελετούσατε τὴν ἄνοιξιν νὰ μεταβῇτε ἐνταῦθα, κρίνω ἀναγκαιότατον νὰ Σᾶς μηνύσω, διὰ νὰ ταχύνετε ὅσον τάχιστα τὸν ἐρχομόν Σας ἐδῶ· διότι εἰς τὰς παρούσας κρίσιμους περιστάσεις τῆς σχολῆς!!! κρίνεται παρὰ πολλῶν ἡ παρουσία Σας δι' ὀλίγας κἂν ἡμέρας ἐδῶ πολλὰ ἀναγκαία. Ὅθεν μὴ φείδεσθε, τὸν ὅποιον μέλλετε νὰ χάσετε ὀλίγον καιρὸν, ἀλλὰ ἀποφασίσαιτε, καὶ . . . ἡ ἱστορία μᾶς διδάσκει, ὅτι ἀπὸ μικρὰς αἰτίας ἐγιναν πολλάκις ἀποτελέσματα μεγάλα.

Ταῦτα μ' ὑπαγορεύει ἡ εἰλικρίνεια τῆς καρδίας μου νὰ γράψω· δὲν φοβοῦμαι δὲ νὰ προσκορύνσω, διότι γράφω πρὸς ὁμογενῇ αἰσθανόμενον τὰς πληγὰς τῶν ὁμογενῶν του. Λιὸ καὶ μὲ τὴν ἐλπίδα τῆς ταχείας ἐνταμώσεως, μένω διὰ βίου

Ἀπὸ Ὁδησῶν τὴν 12 μαΐου 1820

φίλος εἰλικρινέστατος καὶ προθυμώτατος

Γ. Λασσάνης »¹⁾

Τὸ σημαντικὸν περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς ταύτης μᾶς ἐξηγεῖ πολλὰ σημεῖα τῆς καταστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εὗρίσκοντο τὰ πράγματα τῆς Ἑταιρείας ἐν Ὁδησῶ ἕνα μῆνα πρὸ τῆς ἀναθέσεως τῆς Ἀρχῆς εἰς τὸν Ἀλέξ. Ὑψηλάντην. Δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι ὁλόκληρον τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς εἶναι συμβολικόν.

Ὁ Λασσάνης πλήρης ἐνθουσιασμοῦ διὰ τὴν ἀφοσίωσιν τοῦ Ὑψηλάντου εἰς τὸν ἀναληφθέντα ἀγῶνα συγχαίρει αὐτὸν διὰ τὴν προστάσιαν « τὴν ὁποίαν ὑπόσχεσαι εἰς τὸ ἐν Σπάρτῃ μελετώμενον ἱερὸν κατὰσθημα » ἡ συμβολικὴ αὕτη φράσις καὶ ἄλλαι παρόμοιαι ἀναφέρονται εἰς ὑποσχέσεις καταβολῆς εἰσφορῶν διὰ τὴν Ὁργάνωσιν.

1. ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, ἐνθ' ἀν. σ. 207-208.

12. Ἡ ἀλληλοδιδασκικὴ καὶ Λαγκαστριανὴ μέθοδος, τὴν ὁποίαν πρῶτος ὁ Λασσάνης εἶχεν εἰσαγάγει εἰς τὴν Ἑλληνεμπορικὴν Σχολὴν τῆς Ὁδησοῦ (ἔχει καμμίαν σχέσιν μὲ τὴν μετάβασιν αὐτοῦ εἰς Πειτρούπολιν πρὸς συνάντησιν τοῦ Ὑψηλάντου. Ἡ φράσις αὕτη ἀφορᾷ εἰς τὴν προσωπικὴν δρᾶσιν τοῦ Λασσάνη ἐν τῇ Ἑταιρείᾳ. Ὅτι τοῦτο εἶναι ἀληθὲς προκύπτει καὶ ἐκ τῶν ἀναφερομένων σχετικῶς μὲ τὴν μεταρρυθμίσιν τοῦ ἐν Ὁδησοῦ «κοινοῦ σχολείου τῶν ὁμογενῶν» καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Λασσάνης ὁμιλῶν μᾶλλον συγκεκριμένως διὰ τὰς «παρούσας κρίσιμους περιστάσεις τῆς Σχολῆς!!!» καλεῖ τὸν Ὑψηλάντην νὰ κατέλθῃ εἰς Ὁδησὸν διὰ νὰ διευθετήσῃ τὴν ἀνωμαλίαν, τὴν ἐπικρατοῦσαν εἰσέτι εἰς τοὺς κόλπους τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας.

Ὁ Ἄλξ. Ὑψηλάντης ἀντιληφθεὶς ὅτι πρὸ παντὸς ἄλλου ἔπρεπε νὰ τακτοποιηθοῦν τὰ πράγματα τῆς Ὁδησοῦ ἔφθασε μετὰ τοῦ Ξάνθου τὴν 1 Αὐγούστου εἰς Δουμπασάρι, ἐκεῖθεν δὲ τὴν 5 Αὐγούστου 1820 ὁ μὲν Ξάνθος μετέβη εἰς Κισνόβιον καὶ Ἰσαμήλιον, ἔνθα διέμεινεν ἐπὶ μῆνα σχεδὸν

1. ΒΟΥΛΟΔΗΜΟΥ, ἔνθ' ἀν. σ. 29. Κατὰ τὸν Βουλοδήμον ὁ Λασσάνης προσελήφθη εἰς τὴν Ἑλληνεμπορικὴν Σχολὴν τῆς Ὁδησοῦ τὴν 27 Ἰανουαρίου 1820. Ἡ πληροφορία αὕτη τοῦ Βουλοδήμου δύναται νὰ ἀληθεύῃ μόνον ἂν δεχθῶμεν ὅτι ἀπὸ τῆς χρονολογίας ταύτης ἤρχισεν ἢ ἐπὶ μισθῷ διδασκαλία τοῦ Λασσάνη, διότι κατὰ τὸν «Λόγιον Ἑρμῆν» τῆς 1ης Μαρτίου 1820 (τεῦχος 5 σελ. 144-145) ὁ Λασσάνης εἰργάζετο πολὺ ἐνωρίτερον ἐν τῇ Σχολῇ ἀμισθί. Εἰς ἐπιστολὴν τοῦ Α. Α. ἐξ Ὁδησοῦ ὑπὸ χρονολογίαν 11 Ἰανουαρίου 1820 πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ «Λογίου Ἑρμοῦ» Κοκκινάκη (δημοσιευομένη ὡς ἀνωτέρω σημειοῦται) ἀναφέρονται τὰ ἑξῆς: «*Πρὸ πολλοῦ δὲν σ' ἔγραφα· τώρα δὲ λύω τὴν σιωπὴν μου μὲ ἀγγελίαν χαροποιὰν καὶ εἰς σὲ καὶ εἰς κάθε ἀληθινὸν Γραικόν. Εἰσηγητὴς τῆς Λαγκαστρινῆς μεθόδου εἰς τὸ ἐδῶ σχολεῖον τὸ καὶ πρῶτον εἰς τὸ Γένος μας εἶναι ὁ γνωστός σου Γεώργιος Λασσάνης ὅστις αὐτοπροαιρέτως καὶ χωρὶς κανένα μισθὸν ὄχι μόνον εἰς τὴν θεόδοτον ταύτην μέθοδον ἐπιστατεῖ, ἀλλ' ἐπανελάβε καὶ τὴν δευτέραν τάξιν τοῦ Τυπικοῦ σχολείου καὶ παραδίδει μαθήματα εἰς αὐτὴν κατὰ τὴν κατηχητικὴν μέθοδον. . . . Εὐχόμεθα νὰ μείνῃ ὁ ῥηθεὶς Λασσάνης ἐδῶ διὰ πολὺν καιρὸν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἔχει σκοπὸν νὰ ἐπισκεφθῇ καὶ τὴν φίλην μας πατρίδα Ἑλλάδα (ὑπογρ. παρ' ἐμοῦ), ἐλπίζομεν, ὅτι εἰς διάφορα μέρη θέλει κάμει τὸν τρόπον νὰ μεταρρυθμίσῃ τὰ κοινὰ σχολεῖα καὶ νὰ εἰσάξῃ τὰς δύο αὐτὰς μεθόδους, λέγω τὴν κατηχητικὴν καὶ Λαγκαστρινήν. Βεβαιώνονται δὲ μάλιστα αἱ ἐλπίδες μας καὶ ἐκ τούτου, ὅτι καθὼς βλέπεις δὲν ἀφορᾷ ὁ ἀξίεπαινος οὗτος νέος εἰς κέρδος, ἀμυῖ μόνον νὰ μεταδώσῃ ὅτι ἐξεύρει εἰς τὸ Γένος του. . . . ».*

Εἰς ἄλλην ἐπιστολὴν τοῦ Κ. Δ. πρὸς τὸν αὐτὸν ἐκδότην Κοκκινάκη ὑπὸ χρονολογίαν 15 Φεβρουαρίου 1820 («Λόγιος Ἑρμῆς» 1η Ἀπριλίου 1820 τεῦχος 7 σελ. 204-207) ἐξαίρεται δι' ἐνθουσιωδῶν καὶ ἐπαινετικῶν ἐκφράσεων ἡ διδασκικὴ ἐργασία τοῦ Λασσάνη ἐν τῇ Ἑλληνεμπορικῇ Σχολῇ Ὁδησοῦ. «. . . . Τὴν εἰς ὀλίγον διάστημα καιροῦ πρόδον βλέποντες, φίλε, οἱ Ὁδησῖνοί ἐξεπλήττοντο, καὶ μὲ μεγάλην τῆς ψυχῆς των χαρὰν ἔκραζον πρὸς τὸν κ. Λασσάνην τὸ *Ζήτω!* Δόξα καὶ τιμὴ, φίλε Λασσάνη, εἰς τὴν ἐλλογιμότητά σου, ἂν πρῶτος μὲ τὸ παράδειγμά σου ὑποχρέωσης καὶ ἄλλους νὰ σὲ μιμηθῶσι, καὶ μακάριοι ὅσοι τῶν συγχρόνων, ἢ μεταγενεστέρων σὲ ἀκολουθήσωσιν!»!

ἄδρανῶν, ὁ δὲ Ὑψηλάντης μετὰ τοῦ Ἡπίτου ἔφθασεν εἰς Ὀδησσὸν πρὸς ἄκραν χαρὰν τῶν αὐτόθι ἐταίρων. Εἰς Ὀδησσὸν ὁ Ὑψηλάντης παρέμεινε μέχρι τῆς 1 Ὀκτωβρίου 1820 διευθετῶν τὰ κατὰ τὴν Ἑταιρείαν καὶ τὴν 1 Ὀκτωβρίου, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Λασσάνη, ἀνεχώρησε διὰ τὸ Κισνόβιον, ὅπου καὶ φθάσας κατέλυσεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Καλαματιανοῦ. Τοῦτο πληροφορούμεθα ἐκ τῆς κάτωθι ἐπιστολῆς τοῦ Μ. Φωκianoῦ, ἐξ Ἰσμαηλίου ὑπὸ χρονολογίαν 2 Ὀκτωβρίου 1820, πρὸς τὸν Ἐμμ. Ξάνθον εἰς Γαλάτζί¹⁾.

« . . . Χθὲς μίαν ὥραν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἔφθασεν εἰς Ὀδέσσαν κατ' ἐνθεῖαν ἐδῶ ὁ ἐκλαμπρότατος Πρίγκ. Ὑψηλάντης. Ἐπήγαμεν μερικοὶ εἰς προσκύνησίν του, καὶ ταύτῃ τῇ ὥρᾳ ἐπεστρέψαμεν ἐκεῖθεν. Τοῦ ἐδιωρίσθη κατοικία εἰς τοῦ κυρίου Καλαματιανοῦ· ὁ ἴδιος Καλαματιανὸς εἶναι εἰς Κισνόβι, μόνον ἔστειλεν ὁ Ἄρχων Παπαδόπουλος καὶ τὸν ἐπροσκάλεσεν εἶναι μαζὴ του ὁ Διδάσκαλος Κύριος Λασσάνης ἀπὸ Ὀδέσσαν . . . ».

13. Ὁ Λασσάνης ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης καθίσταται ὁ ἐξ ἀπορρήτων τοῦ Ἀρχηγοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντου, καὶ ὁ ρόλος του ἐν τῇ περαιτέρω κατευθύνσει τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας εἶναι σημαντικώτατος. Ἡ πολυσχιδὴς δρᾶσις του ὠφέλησε τὰ μέγιστα τὸ ἔργον τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν σκοπῶν τῆς ὁποίας διέθεσεν ὅλας τὰς πνευματικὰς καὶ σωματικὰς δυνάμεις του. Μέχρι τοῦδε ὁ Γεώργιος Λασσάνης ἔχει ἀγνοηθῇ παντελῶς ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν τῆς Ἐπαναστάσεως, πλὴν τοῦ Φιλήμονος· ἀλλ' ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια κάποτε θ' ἀναλάμψη καὶ ὁ Γεώργιος Λασσάνης, ὁ ὑπέροχος οὗτος Μακεδὼν θὰ καταλάβῃ τὴν ἐμπρέπουσαν θέσιν, ἐπισκιάζων τὴν δόξαν πολλῶν ἄλλων . . .²⁾

Λίαν ἐνδιαφέρουσα, ὡς διαφωτίζουσα τὰ σχέδια τοῦ Λασσάνη, εἶναι ἡ κατωτέρω ἐπιστολὴ τοῦ Ναούμη Παναγιώτη, ἐκ Κισνοβίου καὶ ὑπὸ χρονολογίαν 24 Ὀκτωβρίου 1820, πρὸς τὸν Λασσάνην, ἐξ ἧς προκύπτει ὅτι οὗτος εἶχε σχεδιάσει τὴν καθοδὸν του εἰς Μακεδονίαν καὶ λοιπὴν Ἑλλάδα, ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Ἀρχηγοῦ διὰ τὴν ὁργάνωσιν τῶν Μακεδονικῶν ἐπαναστατικῶν κέντρων.

Τὸ κείμενον τῆς σημαντικῆς ταύτης ἐπιστολῆς ἔχει ὡς ἑξῆς :³⁾

1. ΕΜΜ. ΞΑΝΘΟΥ, Ἀπομνημονεύματα περὶ Φιλικῆς Ἑταιρείας, Ἀθῆναι 1845 (σελ. 93 ἀριθ. ἐπιστολῆς 54). Πρβλ. καὶ ΕΥΑΓΓ. ΤΖΙΑΤΖΙΟΥ, « Γεώργιος Λασσάνης », ἐφημ. « Βόρειος Ἑλλάς » Κοζάνης, 1 Ἰανουαρίου 1937 - 14 Μαρτίου 1937.

2. Ο F. G. H. L. ΡΟΥΒΕΥΙΛΛΕ, εἰς τὴν Histoire de la régénération de la Grèce A' Paris 1824, χαρακτηρίζει τὸν Λασσάνην « homme très décrié ».

3. Ἑθνικὴ Βιβλιοθήκη, Τμήμα χειρογράφων, ἀριθ. χειρογράφου 2671-6323. Ὑψηλάντικα Ἀρχεῖα 222.

« Ἡγαπητέ μοι φίλε κύριε Γεόργιε Λασσάνη!

κισνόβι τῇ 24 Ἰοβρίου 1820

Ἔμαθον ὅτι ἐκδίδεις Ἑλληνικὴν ἀρχαιολογίαν καὶ ὅτι μελετᾷς νὰ ταξιδεύῃς εἰς τὴν φιλιτίην μας πατρίδα διὰ νὰ θεωρήσῃς καὶ νὰ περιγράψῃς ὅσα ἐρείπια σώζονται ἀκόμη διασκορπισμένα ἐδῶ κ' ἐκεῖ. Ἀλλ' ἐπειδὴ εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις, εἶναι κίνδυνος νὰ ταξιδεύῃ τίς χωρὶς συνοδίαν, καὶ μάλιστα διὰ τοιοῦτον ἔργον διὰ τοῦτο ἐγὼ ἀποφασίζω ἀντοπροαιρέτως νὰ ἐυκολύνω τὴν ὁδοιπορίαν σας συνοδεύοντας μὲ τριακόσια παλικάρια μου τὰ ὅποια ἐγὼ νὰ τὰ συνάξω ὁπόταν ἀποφασίσετε νὰ μὲ εἰδοποιήσετε περὶ τοῦ ταξιδείου σας. Ὑγίαινε καὶ νόμιζε φίλον πιστόν, καὶ εὐπυνέστατον ἀδελφὸν

Ναοῦμην Παναγιώτην¹⁾

25 (σῆμα ἀφιερώσεως)

(σῆμα καθιερώσεως)

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐπιστολῆς μανθάνομεν ὅτι ὁ Λασσάνης ἐσχεδίαζε νὰ μεταβῇ εἰς Μακεδονίαν, εἰς τὴν πατρίδα του Κοζάνην, διὰ τὴν καθοδήγησιν τῆς μελλούσης νὰ κηρυχθῇ ἐπαναστάσεως. Ὡς γνωστὸν τὰ πρῶτα σχέδια τοῦ Ὑψηλάντου δὲν ὥριζον ὡς σημεῖον ἐνάρξεως τὴν Μολδοβλαχίαν· τοῦτο ἀπεφασίσθη τὴν τελευταίαν στιγμὴν, ὅταν ἀπεκαλύφθησαν τὰ ψεῦδη τῶν ὑποστηριζάντων ὅτι ἡ Πελοπόννησος ἦτο καθ' ὅλα ἔτοιμη διὰ τὴν ἐπανάστασιν. Ἡ ματαιώσις τῆς καθόδου τοῦ Λασσάνη εἰς Μακεδονίαν ὀφείλεται καὶ εἰς τὴν μεταβολὴν τῶν σχεδίων τοῦ Ὑψηλάντη ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅτι ἡ παρουσία τοῦ Λασσάνη ἐθεωρήθη ἀπαραίτητος διὰ τὴν προπαρασκευὴν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Μολδαβίᾳ. Πράγματι ὁ Λασσάνης ἀναλαβὼν τὴν ἀποστολὴν ταύτην τὴν ἔφερεν αἰσίως εἰς πέρας.

14. Γεννῶνται ἤδη τὰ ἐρωτήματα: Διατί ὁ Λασσάνης, ὁ ἀναμιχθεὶς εἰς τὴν δρᾶσιν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ μάλιστα πολὺ ἐνεργῶς ἀπὸ τοῦ 1818-1820, δὲν ἔγραψέ τι περὶ τούτου; Διατί μετὰ τὴν ἐπανάστασιν, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἡμιλλῶντο νὰ διακηρύξωσι τὴν δρᾶσιν των *urbī et orbī*, αὐτὸς προυτίμησε νὰ σιωπήσῃ καὶ ν' ἀφήσῃ τὸν Ξάνθον καὶ τὸν Ἀναγνωστόπουλον νὰ ἐρῶσιν περὶ τῶν πρωτείων, φθίνοντες μέχρι ἐκτραχηλισμοῦ, ἐνῶ ἡδύνατο κάλλιστα,

1. Κατὰ τὸν Κασομούλην (Ν. Κ. ΚΑΣΟΜΟΥΛΗ, ἀγωνιστοῦ τοῦ Εἰκοσιένα, Μακεδόνας, *Ἐνθυμῆματα Στρατιωτικὰ* τῆς Ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων 1821-1833. Προτάσσεται ἱστορία τοῦ ἀρματωλισμοῦ. Εἰσαγωγή καὶ σημειώσεις ὑπὸ Γιάννη Βλαχογιάννη, τόμος πρῶτος Ἀθῆναι 1940, σελ. 143) ὁ Παναγιώτης Ναοῦμ, καπετάνιος Μοσχοπολιάνος γραμματεὺς ποτὲ τοῦ Τζιαλαεντίν μπέη, εὑρίσκεται τὸν Αὐγούστου καὶ Σεπτέμβριον τοῦ 1821 εἰς τὴν Σιάτισταν, ὅπου λαμβάνει μέρος εἰς τὴν σύσκεψιν τῶν προκρίτων Σιατίστης, τὴν σχετικὴν μὲ τὴν ἀκολουθητέαν ἐπαναστατικὴν δρᾶσιν. Πρβλ. καὶ ΕΥΑΓΓ. ΤΖΙΑΤΖΙΟΥ, « Ἡ Φλόωρινα στὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 ». « Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον » 1939 σ. 135-143.

καθ' ὃ τέλειος γνώστης τῶν γεγονότων τῶν σχετιζομένων μετὰ τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν νὰ ἄρῃ τὴν δημιουργηθεῖσαν σύγχυσιν καὶ νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν ἀλήθειαν ; Διὰ τὴν ἄφῃσε τὸν Ἀναγνωστόπουλον νὰ παρασύρῃ τὸν Φιλήμονα εἰς τὴν συγγραφὴν τῶν σχετικῶν μετὰ τὴν δρᾶσιν τοῦ πρώτου σημείου τοῦ ἔργου του « Δοκίμιον περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας » ; Διὰ τὴν ἐνῶ συνειργάσθῃ μετὰ τὸν Ἰω. Φιλήμονα κατὰ τὰς στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ τελευταίου ἔτους τῆς Ἐπαναστάσεως καθὼς καὶ κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους, δὲν ἐφρόντισε νὰ περιγράψῃ τὰ τῆς δράσεώς του ἐκτενέστερον ; Διὰ τὸ τέλος δὲν ἐδημοσίευσέ τι, ἀφοῦ καὶ τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα ἐγνώριζε, ἀλλὰ καὶ ἄριστος χειριστὴς τοῦ καλάμου ἦτο.

Τὸ ἀνευρεθὲν « Ἀρχεῖον » τοῦ Γ. Λασσάνη ἀποτελεῖται κατὰ μέγα μέρος ἐκ λογοτεχνικῆς ὕλης. Ποία ἡ τύχη τῶν λοιπῶν ἱστορικῶν ἐγγράφων τῶν χρόνων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Μολδοβλαχίᾳ, τῆς ἐγκαθειρξέως ἐν τῷ φρουρίῳ Mungatz κλπ. ; Βέβαιον εἶναι ὅτι ὁ Λασσάνης εἶχε πολλὰ ἱστορικὰ ἐγγράφα· ποῦ εὐρίσκονται ἤδη ταῦτα ; Ἡ περαιτέρω ἔρευνα καὶ μελέτη τῶν διαφόρων ἀρχείων θὰ μᾶς δώσουν τὴν ἀπάντησιν εἰς τὰ ἀνωτέρω ἐρωτήματα, καθὼς καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα παρόμοια, τὰ ὁποῖα προκύπτουν ἐκ τῆς μελέτης ἀνεξερευνήτων ζητημάτων.

Μετὰ τὴν μικρὰν μου ταύτην μελέτην ἀπέβλεψα εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ ρόλου τοῦ Μακεδόνης Γεωργίου Λασσάνη ἐν τῇ Φιλικῇ Ἑταιρείᾳ. Δὲν γνωρίζω ἂν τὸ κατώρθωσα μετὰ τὰς περιορισμένας πηγὰς καὶ βοηθήματα, τὰ ὁποῖα εἶχα ὑπ' ὄψιν μου. Ἐλπίζω ὁμως, ὅτι αὕτη, μετὰ τὴν πληθώραν τῶν ζητημάτων τὰ ὁποῖα θίγει, θέλει προκαλέσει τὸ ἐνδιαφέρον καὶ ἄλλων ἐρευνητῶν, οὕτω δὲ θὰ κατορθωθῇ ἡ προαγωγὴ τοῦ ζητήματος τούτου.

ΕΥΑΓΓ. ΣΤ. ΤΖΙΑΤΖΙΟΣ